

Граждански мониторингов доклад относно
качеството на националната стратегическа рамка
за равенство, приобщаване и участие на ромите

БЪЛГАРИЯ

Изготвен от:

Център за междуетнически диалог и
толерантност „Амалипе“
Фондация „Джендър Алтернативи“
Фондация ИндиРома
Асоциация Интегро
Сдружение Свят без граници
Юни 2022 г.

С финансовата подкрепа на

Граждански мониторингов доклад относно качеството
на националната стратегическа рамка
за равенство, приобщаване и участие на ромите
в България

Проект **„Ромски граждански мониторинг 2021 – 2025“ в България** се
координира от

Център за междуетнически диалог и толерантност **„Амалипе“**

<https://amalipe.bg/>

И

Асоциация **Интегро**

<https://integrobг.org/>

ПРАВНА БЕЛЕЖКА

Това е първият доклад по проект **„Ромски граждански мониторинг 2021 – 2025“ в България** и е превод от английски на български език на официалния доклад, който е наличен на английски език на <https://amalipe.bg/en/books/>

Тази публикация се реализира с подкрепата на Европейската комисия. Подкрепата на Европейската комисия за изготвянето на тази публикация не представлява автоматично съгласие със съдържанието, което отразява мненията само на авторите и Комисията не може да носи отговорност за каквото и да е използване на съдържанието се в нея информация.

Повече информация за проекта е налична на <https://romacivilmonitoring.eu/>

© Коалиция на организациите, реализиращи Ромски граждански мониторинг 2021 – 2025 в България

Възпроизвеждането е разрешено при условие, че се посочи източникът.

Докладът бе изготвен от НПО [Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“](#), [Фондация „Джендър алтернативи“](#), Фондация „Инди Рома“, [Сдружение „Интегро“](#), [Сдружение „Свят без граници“](#); главите са подготвени и редактирани от следните автори:

- Участие – Николай Близнаков (Фондация „Инди Рома“) и Емилия Мазнева - Пачева (Фондация „Джендър алтернативи“);
- Релевантност – Алексей Пампоров, Мартина Дробенова и Ганчо Илиев (Сдружение „Свят без граници“), с приносите на Проф. Мая Грекова (Сдружение Национална мрежа на здравните медиатори), Михаил Мишев (Фондация за Общностно Развитие и Сътрудничество), Асен Колев и Алекс Леви (Фондация „Хаир“), Даниела Михайлова (Фондация „Равни възможности“), Деян Колев (Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“), Спаска Петрова (Сдружение „Нов път“), Илиана Балабанова (Българска платформа към Европейско женско лоби);
- Очаквана ефективност – Даниела Михайлова и Лили Макавеева (Сдружение „Интегро“);
- Съответствие със стратегическата рамка на ЕС за ромите– Деян Колев (Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“).

Цялостната разработка на доклада бе координирана от Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“.

Докладът бе изготвен като част от инициативата **„Подготвително действие – Ромски граждански мониторинг – Укрепване на капацитета и участието на ромското и проромското гражданско общество за мониторинг и преглед на политики“** осъществявана от консорциум, воден от Института за демокрация към Централноевропейския университет (DI/CEU), включително Европейската мрежа на ромските организации от местно ниво (ERGO мрежа), *Fundación Secretariado Gitano* (FSG) и Европейския център за права на ромите (ERRC). Инициативата бе финансирана от Генерална дирекция „Правосъдие и потребители“ на Европейската комисия (DG Just) в рамките на договор за услуги № JUST/2020/RPAA/PR/EQUA/0095.

СЪДЪРЖАНИЕ

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА	5
РЕЗЮМЕ	6
ВЪВЕДЕНИЕ	8
1. УЧАСТИЕ	10
1.1. Участие на роми в изготвянето на НРСР	10
1.2. Участие на роми в изпълнението, мониторинга и оценката на НРСР	11
1.3. Система от консултация по политики с гражданското общество и заинтересованите лица.....	12
1.4. Овластяване на ромските общности на местно ниво	13
1.5. Изграждане на капацитет за ромско гражданско общество	13
2. РЕЛЕВАНТНОСТ	15
2.1. Борба с антициганизма и дискриминацията	15
2.2. Образование	17
2.3. Заетост	18
2.4. Здравеопазване	19
2.5. Жилища, основни услуги и правосъдна среда.....	21
2.6. Социална защита.....	22
2.7. Социални услуги	24
2.8. Защита на детето	25
2.9. Промотиране на (повишаване на осведомеността за) ромските изкуства, култура и история	26
3. ОЧАКВАНА ЕФЕКТИВНОСТ	28
3.1. Съгласуваност със съответните вътрешни и европейски политики	28
3.2. Отговорност за координирането и мониторинга на НРСР	30
3.3. Качество на плана	30
3.4. Финансиране	31
3.5. Мониторинг и оценка	31
3.6. Оценяване на очакваната ефективност и устойчивост	32
4. СЪОТВЕТСТВИЕ СЪС СТРАТЕГИЯТА НА ЕС ЗА РОМИТЕ	33
4.1. Отразяване на разнообразието сред ромите	33
4.2. Съчетаване на общите (mainstream) и целенасочените (targeted) подходи	34
4.3. Използване на инструменти, въведени по препоръка на Съвета	36
5. ДОПЪЛНИТЕЛНИ КОНСТАТАЦИИ	37
ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ	38
БИБЛИОГРАФИЯ И РЕСУРСИ	41
АНЕКС: СПИСЪК НА ПРОБЛЕМИ И УСЛОВИЯ	43

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

BGN	Български лев (валута)
ЦОИДУЕМ	Център за образователна интеграция на деца и учениците от етнически малцинства
КЗД	Комисия за защита срещу дискриминация
ОГО	Организация на гражданското общество
ЕЗФРСР	Европейски земеделски фонд за развитие на селските райони
ЕКРН	Европейска комисия срещу расизма и нетолерантността
ЕИП	Европейско икономическо пространство
ЕИП ФМ	Финансов механизъм на Европейското икономическо пространство
ЕФРР	Европейски фонд за регионално развитие
ЕСФ+	Европейски социален фонд плюс
ЕСИФ	Европейски структурни и инвестиционни фондове
EU SILC	Статистически данни на ЕС — доходи и условия на живот
FRA	Агенция на Европейския съюз за основните права
ОПРЧР	Оперативна програма Развитие на човешките ресурси
МАВХ	Международен алианс за възпоменание на Холокоста
МСКО	Международна стандартна класификация на образованието
МЕР	Член на Европейския Парламент
МОН	Министерство на образованието и науката
МЗ	Министерство на здравеопазването
МТСП	Министерство на труда и социалните политики
ЧП	Член на парламента
МРРБ	Министерство на регионалното развитие и благоустройството
НАОРБ	Национална асоциация на Общините в Република България
НССЕИВ	Национален съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси, при Министерски съвет, България
НЕЕТ	Извън системите на заетост, образование или обучение (младеж)
НПО	Неправителствена организация
НКТР	Национална контактна точка за ромите
НСИР	Национална стратегия за интегриране на ромите (2012-2020)
НРСР	Национална ромска стратегическа рамка (2022-2030)
НСРПУР	Национална стратегия за равенство, приобщаване и участие на ромите
НСИ	Национален статистически институт
ОССЕ	Организация за сигурност и сътрудничество в Европа
ОПРР	Оперативна програма „Региони в растеж“
РОФ	Ромски образователен фонд
ОПНОИР	Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“
ТСА	Тръст за социална алтернатива

РЕЗЮМЕ

На 5 май 2022 г., Министерският съвет прие чрез свое Решение Националната стратегия на Република България за равенство, приобщаване и участие на ромите 2022-2030 г. (Национална ромска стратегическа рамка, НРСР). Въпреки настояването на организациите на гражданското общество, документът не се очаква да бъде гласуван от Народното събрание – както се случи с предишната Стратегия през 2012 г. Това отслабва политическата тежест на новата НРСР, показва отслабване на политическия ангажимент и генерира практически трудности за изпълнението ѝ. Новата българска НРСР е скромна стъпка напред в няколко посоки в сравнение с предишната Национална стратегия за интегриране на ромите 2012-2020 г. (НСИР):

- Тя съдържа по-силна аналитична част;
- Проблемите на ромските жени, деца и младежи са частично включени в анализа и в някои от приоритетите. Включена е специфична глава, озаглавена „Овластяване на ромската жена“ (макар и недобре разработена);
- Съдържа някои интегрирани мерки и по-добра свързаност между целите и планираните интервенции, разработени от различни обществени институции;
- Има приемственост при някои мерки, като например здравната и образователна медиация, както и опити за подобрене в други (например, социални жилища и социални услуги като цяло).

В същото време, новата НРСР има съществени слабости:

- Бе изготвена в резултат от противоречив и далеч не оптимален консултативен и колективен процес;
- Включените цели и мерки са най-вече общи действия, които са били използвани в предишната Стратегия или вече се прилагат;
- Има само няколко мерки, които допринасят за основните политики, като ги обогатяват с аспекти, свързани с ромите;
- НРСР включва само част от добрите възможности, предвидени от Рамката на ЕС за ромите;
- Тя практически не включва темите за борба с антициганизма и насърчаването на участието на роми. Главата за „Равенство на ромските жени“ е включена само формално;
- Инструментите, предложени в Препоръките на Съвета от 12 март 2021 г. са използвани само частично.

Участие

Имаше съществени трудности в процеса на изготвяне на българската НРСР и ангажирането на роми и ОГО в процеса. Местните организации и работещите на терен не бяха таргетирани и не бяха ангажирани активно. Някои от националните организации взеха участие, но не са удовлетворени от качеството на консултативния процес. НРСР повтаря настоящата институционално-консултативна рамка без да предвижда съществени подобрения. НРСР призовава за активното участие на ромите във всички нейни етапи - планиране, осъществяване и мониторинг, но ефективността на предложените решения получи пространствена критика от организациите на гражданското общество.

Следва да се вземе под внимание, че Националният съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси и регионалните и общински съвети имат ограничен бюджет и човешки ресурси, което би затруднило осъществяването на основните политики установени в НРСР и Плана за действие. През 2013 г. и 2017 г., почти всички Ромски организации напуснаха Националния съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси (НССЕИВ), като така оказаха натиск за фундаменталната му реформа. Без такава реформа, би било трудно да се ангажират ромски и про-ромски ОГО за изпълнението на НРСР.

Релевантност

По отношение на релевантността, текущата НРСР изглежда повече заслужава доверие отколкото предишната НСИР. Има няколко интегрирани мерки и по-добра свързаност между целите и планираните интервенции, разработени от различни обществени институции. Има приемственост при някои мерки.

Все пак, има липса на категоризирани по етноси данни към всеки приоритет и това е съществено предизвикателство за оценката на нуждите и за определянето на правилните еталонни показатели. Някои институции не промениха дискурса на използвания език (Министерство на вътрешните работи, Министерство на правосъдието, Министерство на културата) и на базата на това може да се очаква, че в резултат от изпълнението почти нищо няма да се промени (т.е. очаква се ниска ефективност). Втория съществен проблем е мястото на констатациите и очакваните бюджети. Планът за действие беше определен само за две години (2022-2023) понеже е свързан с европейско финансиране чрез социалните фондове на ЕС. Липсата на политически ангажимент и национално финансиране е ясен знак за липса на политическа воля. Дискусиите с някои обществени институции показват дълбоко вкоренени предразсъдъци и стереотипи относно възприеманата „непълноценност на ромската култура“ и стигматизиране на ромите общности. Поради това ще бъде нужна още много работа във връзка с борбата с антиромски стереотипи и дискриминация.

Очаквана ефективност

Анализът на основните проблеми на ромите е адекватен, но не изчерпателен, като някои сериозни проблеми не са анализирани. Формално са спазени някои от изискванията на европейските политически документи, и е заявена приемственост с международните правни документи в областта на човешките права и социалната справедливост. Относно съгласуваността с вътрешните стратегически документи, има известни дефицити, тъй като се взема предвид само „Националната програма за развитие: България 2030“ и стратегически документ в областта на образованието. Няма препратки към „Споразумението за партньорство“ за програмния период 2021-2027, нито към националния План за възстановяване и устойчивост. Няма определени изисквания относно изграждането на административен капацитет за осъществяването на НРСР. Не са дефинирани нито съставът, нито правомощията на планираната Комисия за координиране на изпълнението на НРСР. Документът е дефиниран като „рамка, а всички предвидени мерки за постигане на целите на НРСР са описани подробно в Националния план за действие“. НРСР прави кратка оценка на възможните рискове при изпълнението, но не съдържа план за справяне с последиците от тях, за тяхното избягване и преодоляване. Няма определена и подробно описана финансова сигурност, което е сериозен риск за осъществяването на мерките. Показателите за изпълнение са базови, а целите не са амбициозни; базовите имат етнически разделени показатели, което затруднява мониторинга на изпълнението; а за някои от целевите показатели стойностите са твърде ниски. В допълнение, някои от стойностите се отнасят до общото население, а не конкретно за ромите.

Съответствие със стратегическата рамка на ЕС за ромите

Аналитичната част от новата НРСР разглежда някои специфични нужди на ромските жени, младежи и деца, докато те са само частично разгледани и подкрепени със специфични цели и действия в стратегическата част и Плана за действие. В същото време, НРСР изпуска други групи като например роми с увреждания, мобилни граждани на ЕС, ЛГБТКИ роми, и т.н., включително роми без лични карти.

Новата стратегическа рамка предлага комбинация от цели и основни подходи. Слабостта на НРСР и особено на Плана за действие са, че включените цели и мерки са най-вече общи действия, които са били използвани в предишната НСИР или вече съществуват. Най-общо, има само няколко мерки, които допринасят за основните политики, обогатявайки ги с Аспекти, свързани с ромите.

НРСР включва само част от добрите възможности, предвидени от рамката на ЕС за ромите. Тя практически не включва темите за борба с антициганизма и насърчаването на участието на роми. Главата за „Равенство на ромската жена“ е включена само формално. Инструментите, предложени в препоръките на Съвета от 12 март 2021 г. са използвани само частично.

ВЪВЕДЕНИЕ

Национална ромска стратегическа рамка

На редовното си заседание на 5 май 2022 г., Министерският съвет прие със свое Решение Националната стратегия на Република България за равенство, приобщаване и участие на ромите 2022-2030 (Национална ромска стратегическа рамка, НРСР). Документът няма да бъде гласуван от Народното събрание – както се случи с предишната НСИР през 2012 г. От една страна, то показва значително намаляване на политическия ангажимент. От друга, е трудно да се ангажират институции, извън националната изпълнителна власт, като например общини, Комисията за защита срещу дискриминация, Националният Омбудсман и много други с осъществяването на НРСР. И накрая, но не на последно място, тя лесно може да бъде отхвърлена или цялостно променена с решение на следващото правителство.

Приетата НРСР е нов документ, последвана от План за действие, одобрен със същото решение на МС. Не се предполага тя да има допълнителни приложения. НРСР предвижда окръжни и общински стратегии, и планове, които да бъдат допълнително разработвани в подкрепа на нейното осъществяване.

През декември 2020 г., Секретариатът на Националния съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси (НССЕЙВ) (който е и националната точка за контакт) публикува за обществено обсъждане първата работна версия на Националната стратегия за равенство, приобщаване и участие на ромите. Тя бе изготвена без участието на организациите на гражданското общество. Съгласно работната версия, документът е предвиден да бъде приет само от Министерския съвет в навечерието на предстоящите парламентарни избори през март 2021. Работната версия на документа бе разкритикувана от всички организации и експерти, които участваха в процедурата за обществени консултации.¹

През следващите месеци, процесът бе леко подобрен, но все още далеч от задоволителен спрямо изискванията на Европейската комисия/Съвета на Европейския съюз и ромското/про-ромското гражданско общество.

След одобрението от редовното правителство на Кирил Петков (декември 2021 г.), подготвителният процес на новата Национална ромска стратегическа рамка и Плана за действие беше рестартиран. Новият Заместник министър-председател и председателстващ НССЕЙВ Калина Константинова организира онлайн дискусия с организациите на гражданското общество в началото на февруари 2022 г. На 15 февруари 2022 г., тя се присъедини към дискусия, организирана от Центъра Амалипе и Фондацията Фридрих Еберт, заедно с ЧП от всички парламентарни групи и няколко други институции. В края на март 2022 г., работната версия на НРСР и неговия План за действие бяха публикувани за обществено обсъждане за трети път. С изключение на някои промени въведени в Плана за действие, НРСР не бе променена въпреки многократните предложения, направени от основните организации на гражданското общество, ангажирани в процеса. Предложенията все още не бяха приети от НССЕЙВ и правителството.

За този доклад

Докладът има за цел да оцени процеса на подготовка на новата българска НРСР, обхвата и естеството на участието на ромското и проромско гражданско общество, и качеството на този процес. Също така, докладът оценява новата НРСР и нейния План за действие от перспективата на негова релевантност спрямо нуждите на ромите в България, очакваната ефективност и съответствие със възможностите, предоставени от новата Рамка на ЕС за ромите.

Докладът се базира на теренни изследвания, които включиха:

- интервюта и фокусни групи с основните заинтересовани лица: Ромско и проромско гражданско общество (осем организации) действащи на национално и местно ниво;

---

¹ <https://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?@lang=bg-BG&Id=5708>

Национална контактна точка за ромите; представители на шест министерства/институции с мандат за координирането на осъществяването на основните приоритети на НРСР; местни власти от пет общини (три градски и две селски);

- кабинетно проучване на основните документи на новата Рамка на ЕС за ромите: Комуникация на ЕК „Съюз за Равенство: Стратегическа рамка на ЕС за равенство, приобщаване и участие на ромите“ и нейните анекси: „Насоки за планиране и осъществяване на националните ромски стратегии“ и „Портфолио от показатели“; Препоръка на Съвета относно равенство, приобщаване и участие на ромите;
- работните варианти и одобрената Национална стратегия за равенство, приобщаване и участие на ромите и нейния План за действие;
- в допълнение, онлайн въпросник, разпространяват сред медиатори, активисти и други работещите на терен бе попълнен от почти 100 анкетиращи лица.

Данните бяха анализирани от авторите на всяка глава, посочена по-горе.

По време на организацията на разработката на доклада през 2022 г., партньорите по проекта наблегнаха на принципите за участие на роми и на развиването на капацитета на ромски и про-ромски организации да мониторират осъществяването на обществените политики и да се застъпват за прозрачна, ефикасна и ефективна политика, свързана с ромите както на местно, така и на национално ниво. Ето защо, ние окуражихме 12 организации да вземат участие в подготовката на доклада и дадохме възможност за огласяване на мнението на дузина местни активисти и работещи на терен. Чрез доклада се стремихме да осигурим по-добра трибуна за гласовете на ромите. Тъй като ромската общност и движение не са хомогенни в социално и етнокултурно отношение, намерението на партньорите е по-скоро да координират тези различни гласове и да предложат възможна съгласуваност по някои ключови теми, отколкото да претендират, че са обединени в един-единствен глас.

Авторите на доклада биха искали да благодарят на всички местни активисти, медиатори, представители на работещите на терен и различни институции, които взеха участие в проучването. В допълнение, те биха искали да изразят своята благодарност на национална точка за контакт по отношение на НРСР за сътрудничеството.

1. УЧАСТИЕ

1.1. Участие на ромите в изготвянето на НРСР

Подготовките за разработване на Националната стратегия за равенство, приобщаване и участие на ромите бяха относително трудни, поради политическата нестабилност в страната и пандемичните условия. Допълнителна трудност създаде кризата по време на процеса на консултация с ромски организации и НССЕИВ, който бе напуснат от най-активните организации през 2013 г.² Всичко това доведе до съществени трудности при процеса на изготвяне на работната версия на НРСР.

През октомври 2020 г., Европейската комисия публикува обновена европейска рамка за национални стратегии за равенство, приобщаване и участие на ромите. Малко след това, НССЕИВ стартира тематични срещи за обсъждане в рамките на Т.Е.А.М. 2 „Заедно постигаме повече“, относно отделни приоритети по Националната стратегия на Република България за интегриране на ромите 2012-2020. Тези срещи бяха за осъществяването на предишната Национална стратегия за интегриране на ромите (НСИР), но на тях беше представена и новата стратегическа рамка на ЕС за ромите до 2030 г.³

През декември 2020 г. бе изготвен и публикуван за консултация първия работен вариант на НРСР от Секретариата на НССЕИВ,⁴ без активното участие на организациите на гражданското общество. Работният документ бе предвиден за гласуване само от Министерски съвет, а не с решение на Народното събрание, като предишната НСИР от 2012 г. По време на обществената дискусия, този документ бе остро разкритикуван и бяха предложени няколко промени, които доведоха до създаването на работна група, която бе посетена от експерти от институционално ниво и някои от организациите, работещи в областта, но без политически представители. Поради липсата на политическо участие, някои ромски организации отказаха да се присъединят. Някои от тях бяха национални и утвърдени организации, като например Център Амалипе и другите организации в Мрежата за интеграция на ромите. Бе изготвена втора работна версия на НРСР с подобрения, но двете отговорни правителства не приеха актуализирания документ.

След встъпването в длъжност на новото правителство, процесът на изготвяне на НРСР и на рамковия План за действие бе рестартиран. В началото на февруари 2022 г., Заместник министър-председателя и председател на НССЕИВ организира онлайн дискусия с организациите на гражданското общество.⁵ На 15 февруари 2022 г. бе организирано обсъждане от неправителствени организации заедно с членове на Парламента от всички политически партии и други институции.⁶

В края на март 2022 г., НРСР и нейният План за действие бяха публикувани за обществено обсъждане за трети път. Поради липсата на промени в стратегическия документ, основните организации на гражданското общество ангажирани в процеса повториха за пореден път своите предложения, които не бяха приети.⁷ Изследването, проведено в рамките на Проекта Ромски граждански мониторинг (RCM) показва, че организациите, участващи в процеса на подготовка не са доволни от качеството на консултациите, че част от техните предложения не са били взети под внимание и така целият процес изглежда по-скоро повърхностен, недостатъчно открит и

---

² Причината беше липсата на доверие в институцията и вярването, че НССЕИВ е функционирало само формално.

³ <https://nccedi.government.bg/>

⁴ <https://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=5708>

⁵ <https://nccedi.government.bg/bg/node/434>

⁶ <https://amalipe.bg/en/high-level-forum-nsir2022/>

⁷ <https://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=6706>

колективен.⁸ Също така, изследването констатира, че местните организации и работещите на терен не бяха поканени или участващи активно.⁹

На 5 май 2022 г. с акт на Министерския съвет бе приета НРСР 2021-2030 - новата Стратегия за равенство, приобщаване и участие на ромите, заедно с Националния план за действие за периода 2022-2023.¹⁰

1.2. Участие на роми в изпълнението, мониторинга и оценката на НРСР

Рамката на ЕС за ромите препоръчва използване на мрежите, формирани по време на колективното изготвяне на НРСР по-късно при мониторинга на напредъка и оценката на изпълнението. В допълнение към мониторинга и оценката, ромите могат и трябва да играят роля в изпълнението като партньори (като организации на гражданското общество сключили договор за осъществяването на мерки, или чрез коопериране по време на изпълнението по различни други начини и капацитети). Ромите следва да бъдат набирани в рамките на държавните органи, отговорни за координирането и осъществяването на НРСР. И ромските професионалисти също следва да бъдат част от екипите на обществените институции, които участват на всички нива в осъществяването на НРСР, докато властите трябва да се опитват проактивно да наемат повече ромски професионалисти, не само във връзка с НРСР, но и като основни професионалисти.

Някои от тези изисквания са изпълнени, но виждаме и много недостатъци. Първо, НРСР не предвижда достатъчно реални мерки за изграждане на капацитет от роми (виж точка 1.5. за подробности). Досега, ромите не са представени адекватно сред персонала и платените експерти на обществените органи, ангажирани в осъществяването на НРСР (в регионалните и местни администрации и не само – съгласно данни от онлайн интервю със Секретариата на НССЕИВ и Ръководителя на национална контактна точка).

Един от недостатъците на НРСР е липсата на постоянна работна група, създадена за осъществяването на НРСР, която трябва да включва експерти от неправителствения сектор, и липсата на екип за одитиране на постигнатите резултати, съставен от независими експерти.¹¹

Финансова подкрепа за осъществяването на дейностите, описани в Националния план за действие е предвидена по няколко начина:

- Финансови обезпечения в рамките на бюджетите на ресорните министерства и институции, включително целеви фондове, за осъществяването на политиката за интегриране;
- Финансиране на мерки и дейности на национално и местно ниво, които носят информация относно състоянието и тенденциите на ситуацията в приоритетните области на НРСР в съответната територия;
- Осъществяване на общинските програми в рамките на обичайното субсидиране, заделено на общините от Държавния бюджет
- Насърчаване на общините да финансират осъществяването на мерки и инициативи чрез общинските бюджети за сметка на собствени приходи, и в партньорство с НПО;
- Финансиране на тематични проекти по Програмите на Структурните фондове и Кохезионния фонд;
- Финансирането и съ-финансирането на тематични проекти по Програми на ЕС, Световната банка, Обединените нации, Съвета на Европа и други финансова подкрепа изглежда значително – но трябва да се идентифицират специфични начини за активно

⁸ Фокус група с организации на гражданското общество, осъществена на 27 април 2022 г.

⁹ Фокус група с местни организации, осъществена на 27 април 2022 г.

¹⁰ <https://nccedi.government.bg/bg/node/448>

¹¹ <https://strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=23690>

изпълнение на Принцип № 10 от „Десетте общи основни принципи за приобщаване на ромите“ (Активно участие на ромите).

Разработените планове и програми са необходими за осигуряването на Финансиране от ЕС. НРСР, както и Планът за нейното осъществяване, има потенциала да бъде по-амбициозна когато взема под внимание уязвимите групи не само като потребители на специфични услуги, но и като доставчици на услуги. Основните ромски действащи лица, активни на национално ниво, са разочаровани:

“... на практика, темата за насърчаването на участието на роми не е включена. Въпреки предложението на Европейската комисия това да бъдат не само хоризонтални приоритети, но и специфични глави и въпреки че до последно ромските организации предлагаха конкретни текстове за тези глави, те не бяха одобрени. Само номинално е включена главата за „Равенство на ромските жени“: самата глава не съдържа специфични цели и дейности, въпреки направените множество предложения.” (изявление на Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе”)¹²

И така, ние можем да заключим, че изискванията в планиране Насоки, предложени от Европейската комисия за насърчаване на участието на роми, са били само частично транспонирани (изявление на Ромски организации).¹³

1.3. Система от консултация по политики с гражданското общество и заинтересованите лица

НРСР повтаря настоящата институционално-консултативна рамка без да предвижда съществени подобрения. Тя призовава за активното участие на ромите във всички нейни етапи – планиране, осъществяване, и мониторинг. Тя препоръчва създаването на общински и регионални съвети по етнически и интеграционни проблеми с участието на всички заинтересовани лица. Те вече съществуват във връзка с осъществяването на предишната НСИР и общинските планове за нея, но тяхната ефективност получи пространствена критика от организациите на гражданското общество, които вярват, че тези органи функционират само формално. Планирано е да се изпратят насоки за регионално и местно планиране, които наблягат на нуждата да се включат ромите в осъществяването на НРСР. Такива насоки бяха изпратени още през юни 2021 г., и понастоящем се разработват регионални стратегии и общински планове за осъществяването на НРСР от регионалните съвети и от общините. Работните групи включват държавни служители и НПО, действащи на регионални и общински нива. Предвидено е ромските организации на гражданското общество да бъдат в тесен диалог и сътрудничество с министерствата и агенциите, отговорни за изпълнението, както и с основния координатор по НРСР, а именно Националният съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси.

Следва да се вземе под внимание, че Националният съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси и регионалните и общински съвети разполагат с ограничени финансови и човешки ресурси, което би затруднило координирането на изпълнението на основните политики, определени в Стратегията и Плана за действие. През 2013 г., повечето от ромските организации активни на национално ниво (като например Амалипе, Интегро, и други) напуснаха НССЕИВ, като така оказаха натиск за фундаменталната ѝ реформа. През 2017 г., другите национални ромски НПО, които бяха все още членове на Националният съвет прекратиха членството си, тъй като за неин председател бе назначен ултра-националистическия лидер на Националния Фронт за Спасение на България. През следващите години, не бяха извършени реформи, както е изтъкнато от доклада на RCM от 2017 г. На 8 април 2022 г. Заместник министър-председателя и председател на НССЕИВ, Константинова, пое задължението да инициира промени в съвета в тясно партньорство с организациите на гражданското общество.¹⁴

---

¹² https://amalipe.bg/nacionalna-strategia_propusnati-vazmozhnosti/

¹³ <https://www.bta.bg/bg/news/248793>

¹⁴ <https://www.bta.bg/bg/news/248793>

1.4. Овластяване на ромските общности на местно ниво

Участието на ромите в изработването на политически решения на местно, национално и европейско ниво е необходимо условие за преодоляване на изключването.

НРСР, от самото начало, дава надежди за овластяването на ромите на местно ниво. Например, в статията „Оценяване на ситуацията – Изводи“: сред “Причини за нерешените проблеми” са “Трудности по отношение на представителството” и по-точно “Липсата на ромско участие при формулирането на политики и вземането на решения и липса на гражданска активност” и “Овластяване на ромската жена, и подсилване на нейните способности да прави стратегически избори за бъдещия си живот”.¹⁵

Участие на ромите е отразено в един от „Водещите принципи“: Ангажиране на лица от маргинализираните групи в дейностите за промяна на условията и начина на живот с постепенно увеличаване на тяхното участие до пълно покритие на всички жители на съответното населено място; както и в „Общи основни принципи за ромско приобщаване“, като например: “1) Ангажиране на регионални и местни власти; 2) Участие на гражданско общество; 3) Активно участие на ромите”.

По-специално, разделът „Система за мониторинг, оценка и контрол“ включва следните разпоредби: в областните администрации, възлагането на някои функции на дирекции, отдели, звена или индивидуални експерти, отговорни за осъществяването на политиката за приобщаване на ромите. Тъй като във всяка окръжна администрация трябва да има най-малко един служител, чиито основни функции следва да бъдат свързани с политиката на включване (регионалните управители имат регионални съвети за сътрудничество по етнически и интеграционни проблеми).

За координиране със структурите на гражданско общество има предвидени консултативни структури – макар и твърде общи – и механизми за участието на гражданското общество към съответните министерства, регионалните управители и местните власти. Споменато е и активното участие на ромите и всички заинтересовани лица на всички етапи (планиране, осъществяване, мониторинг, оценка и преглед) от политиката. Общините могат да създадат общински съвети за сътрудничество по етнически и интеграционни проблеми; въпреки това обаче, това не винаги се случва. В допълнение се препоръчва делегирането на дейности за приобщаване и участие на роми към организациите на гражданското общество на общинско ниво.

Препоръката за назначаването на общински експерти по етнически и интеграционни проблеми, “където е необходимо”, също е твърде неясна. Все пак, това рядко се случва и общините с нежелание назначават такива експерти, въпреки че това е възможно и препоръчително. Бихме могли да приемем, че такива експерти биха били наети само там, където кметовете имат конкретни интереси.

Не виждаме конкретни мерки предвидени в Националния план за действие като задължението на Общинския съвет да приеме общински план за равенство, приобщаване и участие на ромите. Това е и мнението на лидерите на ромските НПО, действащи на местно и регионално ниво, изразено по време на онлайн фокус група (проучване) (април 2022 г.) посветено на тази тема.

Можем да заключим, че препоръките за насърчаването на участието на роми публикувани от Европейската комисия не са били спазени и изпълнени в достатъчен размер, и това заключение за местното ниво е особено ясно.

1.5. Изграждане на капацитет за ромско гражданско общество

Онова, което бихме искали да видим в НРСР, съгласно изискванията на ЕС, са открити възможности за овластяване на Ромските общности на местно ниво;

“Така че да се създадат предпоставки за ангажиране и за действия на общността, явно целящи постигане на социална и политическа промяна. Мобилизирането на общности трябва да се разглежда като целенасочен процес

¹⁵ https://amalipe.bg/nacionalna-strategia_propusnati-vazmozhnosti/

за включване, с участието на ромите, местни власти и организации; като ромите са представени в пълното им разнообразие (включително местни граждани и чужденци, маргинализирани и интегрирани хора, жени, деца и младежи) в процесите на изработване на политически решения и консултации...”¹⁶

Онова, което виждаме в НРСР не е удовлетворително. Например, не е гарантирано използването на фондове на ЕС и национални фондове за редовна подкрепа при изграждане на капацитети, и по-точно, за про-ромски организации на гражданското общество работещи на местно ниво. Трябва да се посочат специфични начини за активно осъществяване на Принцип № 10, приет от Съвета на Европейския съюз: „Активно участие на ромите“. НРСР, както и Планът за действие за нейното осъществяване, имат потенциала да бъдат по-амбициозни при разглеждането на уязвими групи като бенефициери на специфични услуги или помощи, и да се насочи фокуса към овластяването на представители на тези групи, така че те да могат да бъдат потребители и посредници, както и доставчици на услуги.

Това са и изводите, предвид някои специфични области, на няколко уважавани организации, като например „Тръста за социална алтернатива“ (ТСА): “В съответствие с 10-ия от общите основни принципи за приобщаване на ромите, приети от Съвета на Европейския съюз („Активно участие на ромите“), е необходимо да се търсят механизми за увеличаване на броя на медицинския и педагогически персонал от малцинствените групи. Важно е да се използва пълния потенциал на самите общности за постигане на промяна в нагласите, както сред мнозинството, така и сред тези общности, и да се допринесе за постигането на обща цел №3 (изявление на ТСА).¹⁷

В националния План намираме само осъществяването на проекта „Подобряване на координацията и диалога между полицията и ромското общество“, който може да бъде само ориентирано приет като инструмент за изграждане на капацитета на ромското гражданско общество. Трябва да настояваме в националния План да бъдат включени много добре разработени проекти за ромското общество.

---

¹⁶ Работа с ромите: Участие и овластяване на местните общности, агенция за основни право на Европейския съюз (*Working with Roma: Participation and Empowerment of Local Communities*, European Union Agency for Fundamental Rights), 2018

¹⁷

<https://socialachievement.org/web/files/richeditor/header/Statement%20Roma%20Strategy%20April%202022.pdf>

2. РЕЛЕВАНТНОСТ

2.1. Борба с антициганизма и дискриминацията

Още през 2009 г. България транспонира разпоредбите на Рамковото решение на Съвета 2008/913/ЈНА относно борбата с расизма и ксенофобията, а членове 162 и 163 от Наказателния кодекс се занимават с речта на омразата и престъпленията от омраза, на базата на раса, национална принадлежност или етнически произход. Това допълва антидискриминационното законодателство, в сила от 2004 г. със създаването на Комисията за Защита срещу Дискриминация (КЗД). Все пак, ромите са сред основните обекти на речта на омразата в България, както се вежда от серията проучвания, проведени от Института Отворено общество – София;¹⁸ от 2012 г., социалните предразсъдъци спрямо ромите значително нараснаха.¹⁹ В свои мониторингови доклади относно расизма и нетърпимостта, Съветът на Европа призовава за ефективно преследване и наказания, и направи някои препоръки относно съществуващите законодателни пропуски.²⁰

Официалният цялостен мониторингов доклад относно предходната НСИР 2012-2020 заключава, че Върховенството на закона и антидискриминацията са били най-слабите сегменти при осъществяването на държавната политика: “Със самите дефиниции на целите, някои цели, както и административни доклади по тяхното осъществяване, задълбочават дискриминацията, вместо да я преодоляват”.²¹ Както и беше подчертано от един независим граждански мониторингов доклад, най-фрапиращото и показателно доказателство за липсата на политическа воля беше факта, че мерките срещу речта на омразата и престъпления от омраза, за които се очакваше да бъдат вградени в НРСР, не бяха включени нито в нея, нито в Националния план за действие; така, мерките, които се занимават с тези проблеми няма да бъдат изпълнени, докладвани или мониторираны.²²

Текущата НРСР идентифицира правилно предизвикателствата, свързани с антициганизма и дискриминацията. Уводната част посочи 1-вата, 2-рата, 3-ата, 4-ата, 5-ата, 7-ата, и 10-тата от целите на ООН за хилядолетието за 2030 г. като относими към НРСР. Препоръките на Европейската комисия, Съвета на Европа и ОССЕ, както и решенията на Европейския парламент и данните от проучването на FRA са изчерпателно изброени и взети предвид. Законово необвързващата работна дефиниция на антициганизъм/антиромска дискриминация, определена от Международния алианс за възпоменание на Холокоста (МАВХ)²³ през 2020 г. бе изрично цитиран като правилния стандарт за допълнително изработване на политически решения в България. В същото време, мнозинството от ромските НПО смятат, че решенията и дейностите, свързани с антициганизъм и антидискриминация не откриват своето място в НРСР. Предложението на много НПО да се

---

¹⁸ Доклади за речта на омразата от 2014, 2016, 2018. Източник: <http://OSIS.BG>

¹⁹ Граждански мониторингов доклад за изпълнение на националната стратегия за интеграция на ромите в България, (2020 г.), стр. 13. Наличен на: <https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-3-bulgaria-2019-eprint-fin.pdf>

²⁰ <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/bulgaria>

²¹ Пампоров, А., Е. Маркова, Г. Йорданова. (2020). Цялостен доклад за оценка на интеграционните политики към ромите в България в периода 2012–2019 г., с включени препоръки по целевите направления на публичните политики, в т.ч. вкл. анти-дискриминация, равнопоставеност на половете и взаимодействие с гражданското общество [Overall Report for the assessment of integrational policies towards Roma in Bulgaria in the period 2012 – 2019 with recommendations towards sectoral directions of public policies, including antidiscrimination, gender equality and interaction with civil society]. Наличен на: [https://nccedi.government.bg/sites/default/files/2021-01/Final Assessment Report Roma Strategy 2020 Final.pdf](https://nccedi.government.bg/sites/default/files/2021-01/Final%20Assessment%20Report%20Roma%20Strategy%202020%20Final.pdf).

²² Колев, Д., А. Пампоров, Т. Крумова. (2021). Мониторинг на изпълнението на националната стратегия за интеграция на ромите. Наличен на: https://amalipe.bg/wp-content/uploads/2022/03/Monitoring_the_Implementation_of_the_National_Roma_Integration_Strategy_WEB_ENG.pdf

²³ Налична на: <https://www.holocaustremembrance.com/resources/working-definitions-charters/working-definition-antigypsyism-anti-roma-discrimination>

включи отделна глава за антициганизма не бе взето под внимание. Речта на омразата и престъпленията от омраза също като цяло липсват, сегрегацията е адресирана само частично, целите не съответстват на мерките за осигуряване на прогреса, и т.н. В допълнение, НРСР използва термина „антиромски нагласи“ вместо „антиромска дискриминация“.²⁴

НРСР материализира този проблем с „Приоритет 5. Върховенство на закона и Антидискриминация“. Дефинираната оперативна цел е: „Гарантиране на правата на гражданите с акцент върху жените и децата, опазване на обществения ред, превенция и противодействие на проявите на нетърпимост и речта на омразата“. Въпреки това, съществува риск НРСР да повтори модела на НСИР за едностранчиво изпълнение. НРСР включва следния елемент „Подобрение на мерките за ефективно наказателно преследване в случай на реч на омразата и престъпления от омраза“ (стр. 33), но няма описани допълнителни законодателни мерки, нито са включени в Плана за действие (т.е. всички препоръките и проблеми, идентифицирани в уводната част не са засегнати по-надолу в документа). Концепцията за „антициганизъм“ се появява само в заглавието на един от елементите относно „Идентификация, превенция и защита на жертвите на престъпления от омраза“, но няма предвидени мерки. Буди тревога и фактът, че точно в антидискриминационните мерки се появяват дискриминационни дискурси и предразсъдъци спрямо ромите. Например, в Плана за действие по НРСР, под заглавието „Изграждане на капацитет на правоприлагащите агенции за борба с дискриминацията на етническа основа, насилието и омразата“ (Цел № 3), има програми и изброени съответстващи показатели, свързани с осъдени престъпници, което е ясна препратка към криминалното минало на ромските общности. Да се започне тази глава с престъпници разбираемо поражда фрустрация и отпор сред ромските и про-ромските граждански организации, които след това подценяват някои добре-разработени мерки като например „изграждането на капацитет на полицейските служители, работещи в мултиетническа среда, включително ромските общности и предотвратяването на злоупотребата с власт от полицейските служители“.

Липсва обединен институционален статистически източник относно престъпленията от омраза и антициганизъм в България. За съответните данни, НРСР използва цифри от собствени доклади от проучвания за усещането за дискриминация направени от НСИ. Не е добре обосновано защо НРСР счита само НСИ за надежден оператор на данни в България. Има някои други надеждни и възможни институционални източници като например Министерството на вътрешните работи (например, във връзка със случаи с престъпления на омразата и полицейски разследвания), Офиса на Главния прокурор (относно броя на производствата по престъпления от омраза и съотношението на случаите базирани на роми), Министерството на правосъдието (съотношението на роми в съдебни процедури и в местата за задържане), Антидискриминационната комисия (подадените случаи), които трябва да бъдат разгледани. Слабост в НРСР е, че няма планове за събиране на допълнителна чувствителна за ромите статистика, свързана с противодействие на дискриминацията.

По отношение на антидискриминационния проблем, НРСР отразява разнообразието само в широк смисъл: като нееднородност на ромските общности и обучителни сесии за разнообразие, без специфичен фокус върху ромските деца, жени, младежи, по-възрастни роми или тези с увреждания, мобилни граждани на ЕС, граждани на държави извън ЕС, и роми без гражданство. Концепцията за „пол“ се появява само в мерките срещу насилие базирано на пола и в мерките за борба с трафика на хора като основна политика, но без да са пригодени към спецификите на ромите.

Повечето стратегически цели дефинирани от НРСР са свързани с идентифицираните предизвикателства и международните и граждански препоръки, по отношение на дискриминацията. Все пак, в много случаи няма свързаност между целта и мерките (като горния пример – изграждането на капацитет цел започва с дискурс за жертви). Липсват точно

---

²⁴ Терминът бе обширно дискутиран с повечето ромски организации, социолози и лингвисти. На български език, „антициганизъм“ има унизително и отрицателно звучене и самият термин се възприема като дискриминиращ. Ето защо по време на откритото заседание на НССЕИВ, бе договорено то да бъде преведено като „антиромски нагласи“. Това е обяснено в бележки под линия № 34 на стр. 17 от НРСР. Въпреки това обаче, мнозинство НПО използват „антиромска дискриминация“, тъй като това е по-силно от „нагласи“.

таргетираны мерки за предотвратяване на речта и престъпленията на омразата, включително липсват мерки насочени към медиите или високопоставените политици. Липсват правилни мерки за предотвратяване на антициганизма. Институционалният дискурс е много обширен и най-общо е фокусиран върху толерантността и разнообразието. НРСР не определя ясна пътна карта за постигане на тези приоритети и не определя специфични задачи сред големия брой заинтересовани лица на местно и национално ниво. С други думи, НРСР описва настоящите проблеми и пропуски в законодателство, но не предвижда точен отговор с политики и съответни мерки в Националния план за действие.

2.2. Образование

Образование беше най-развитата област от политиката в България както през десетилетието на приобщаване на ромите (2005-2015), така и по време на предходната НСИР 2012-2020. Съвместните усилия на обществени институции и гражданското общество доведоха до съществени законодателни подобрения, насърчаващи приобщаващо образование във връзка със записването за ранно детско образование и превенция на ранното напускане на училище. От 2017 г. бе въведена позицията на образователен медиатор в подкрепа на деца, живеещи в уязвими местни общности. В резултат от това през 2021 г. има повече от 1 000 образователни медиатори. Пандемията от Covid19 и свързаните с нея училищни локдауни застрашиха образованието на деца от домакинства живеещи в бедност, с ограничен достъп до Интернет и онлайн обучение. Неотдавнашно проучване, представително и за сегрегирани общности, както и за хората, които се определят с ромска идентичност, показва че има значителен напредък в образованието на ромските деца през последното десетилетие.²⁵ Въпреки това обаче, и официалният мониторингов доклад относно осъществяването на НСИР²⁶, и неофициалният граждански мониторинг²⁷ наблягат на това, че мерките целящи образователната сегрегация, записването на училище на деца живеещи в бедност, часовете по ромски език и култура, както и борбата на учители с антиромските предразсъдъци се нуждаят от допълнителни усилия. Проучване, проведено от Центъра Амалипе и Министерството на Образование показва, че почти 930 общообразователни училища и 150 Професионални гимназии са с концентрация на ученици от уязвими групи.²⁸ Те представляват почти половината от общия брой училища и една трета от професионалните гимназии.²⁹

Тези проблеми са взети предвид от макро-, мезо- и микро- гледни точки, и следователно интервенциите са предвидени като национални, общински и училищни мерки, и са насочени към множество различни заинтересовани лица: учители, непедagogически персонал, родители и деца. НРСР взема под внимание най-новите и подробни данни от различни източници: Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA), Световната банка, Института по Философия и Социология на Българската академия на науките, както и текущото проучване на политиките на гражданското общество, например: „Образователни постижения на ромските общности в България“, възложени от ТСА и проведени от Global Metrics Ltd. (2019 г.), и „Ранно детство в Ромските общности в България“ (2019) изготвено от Института Отворено общество – София.

Все пак, когато говорим за планираните интервенции, НРСР не е достатъчно убедителна. Мерките спрямо десегрегацията са делегирани на Центъра за образователна интеграция на деца и учениците от етнически малцинства. Тя е независима структура на Министерството на

²⁵ Ангелова, Р., М. Димитрова, Г. Йорданова, А. Пампоров, В. Любомирова, М. Терзийска. (2020). *Национално изследване на постиженията на ромското образование и заетост*. София: TSA/Global metrix. Наличен на: https://socialachievement.org/web/files/richeditor/dokumenti/REPORT_TSA_ENG.pdf

²⁶ Пампоров, Маркова, Йорданова 2020, op. cit.

²⁷ Колев, Пампоров. Крумова, 2021, op. cit.

²⁸ https://amalipe.bg/wp-content/uploads/2021/03/D2.1_School-segregation-maps-in-Bulgaria_BGversion.pdf

²⁹ Терминът „училища с концентрация на уязвими ученици“ се използва от българското Министерство на образованието за училища, където повече от 20% от учениците произлизат от семейства с нисък образователен статус. В повечето случаи, това са селски училища. 180 общи училища и 150 професионални гимназии могат да бъдат дефинирани като сегрегирани: те са разположени в градове и села с повече от едно училище.

Образованието, която е отговорна за събирането и разпределянето на фондове между училища и детски градини за осъществяването на образователни интеграционни политики без да има функциите за определяне на политиките. Планираните интервенции са определени като обществени поръчки, т.е., само спечелилите ще могат да се „възползват, но това не е основна подкрепа, предлагана на всички училища. Има необходимост от законодателни промени от една страна и промяна на областния принцип на общото образование, от друга страна, за борба със сегрегацията на макро- и мезо нива, която липсва в настоящия План за действие.

Националният план за действие предлага дейности, които са скромни и без съществена добавена стойност: повечето от тях се изпълняват и понастоящем. Няма нови мерки включени в плана, въпреки че някои от предишните не успяха да докажат своята ефективност и положително влияние. Всъщност, НРСР съдържа показатели за мониторинг за цялата страна, които не са категоризирани по етноси, което би затруднило оценката на реалния напредък. Такъв пример е показателя „относителен дял на младежите (на възраст 20-24) с поне със средно образование“, както и „ранно отпадащи от образование и обучение (относителен дял на хората на възраст 18-24, които са завършили най-много основно образование)“ и „неучастващи в образованието и обучението, от населението на същата възраст“. В допълнение, има несъответствия в термините за релевантност между мерки и показатели в Плана за действие на НРСР, някои от които не отговарят на целите, за които те са планирани и няма да доведат до осъществяването на последните. Пример за това може да бъде намерен в Мярка 4.1 „Подпомагане на общините за реализиране на дейности за образователна десегрегация и превенция за недопускане на вторична сегрегация чрез осигуряване на безплатни пособия и материали“ (наред с другите). По отношение на релевантността, струва си да се отбележи и Цел 3. „Подобряване на качеството на образование в детски градини и училища с концентрация на деца и ученици от уязвими групи, включително роми“ където липсват качествени показатели за измерване на подобрението на същото качество на образование.

2.3. Заетост

Изследванията върху ромската заетост в България показват сезонен модел с по-висока заетост през лятото, но изключително нива на безработица през зимата. Тази тенденция е силно свързана с относително ниските нива на образование и поради това, заетостта е в специфични сектори с по-високо ниво на временни, сезонни длъжности, като например горското стопанство и земеделието, и строителството,³⁰ което бе допълнително усилено от цикличните модели на трансгранична сезонна заетост, след присъединяването към ЕС.³¹ Също така има особено високи нива на регионални, селски/градски, възрастови и базирани на пола несъответствие.³²

Заедно с образованието, заетостта бе другата особено интензивна област на основополагащи мерки в предишната НСИР. Докладите от административния мониторинг твърдяха намаление в броя регистрирани роми в бюрата по труда, което беше обяснено с ефективността на приложените програми и мерки, както и от общото икономическо развитие на страната. Въпреки това обаче, има липса на статистически доказателства и надеждни данни за причинно-следствената връзка – т.е. няма оценяване на общото население в риск, няма данни за планирано и реално покритие; няма отразяване на факта, че в резултат от дискриминацията, много местни общности отказват да се определят като роми в местните бюра по труда; няма отразяване на изменчивостта на сезонната заетост във връзка с трансграничната миграция на трудова сила; няма отразяване на увеличението на заетостта в сивата икономика. Фактът, че най-високите нива на заетост се постигат само временно чрез програми и мерки за субсидирана заетост, което се

---

³⁰ Пампоров, А. (2014). *Цикличната заетост на ромите: Причини и социални последици*. В: *Демографска ситуация и развитие на България*, стр. 351-359 (на български език, резюме на английски език).

³¹ Vlase, I., A.M. Preoteasa (2012). *Roma Migrants from Bulgaria and Romania. Migration Patterns and Integration in Italy and Spain 2011*. In: *Roma from Romania, Bulgaria, Italy and Spain between Social Inclusion and Migration*. Bucharest: Soros Foundation Romania, pp. 65-87.

³² Еленкова, Р. 2019. *Заетост*. В: *Граждански мониторингов доклад относно изпълнението на националната стратегия за интегриране на ромите в България: Оценка на напредъка в четири ключови области на политиката на стратегията*. Наличен на: <https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-2-bulgaria-2018-eprint-fin.pdf>

оказва неустойчива практика, не се разглежда като проблем. Неизпълнението на мерките за насърчаване на предприемачеството се обяснява с “липсата на мотивация”, докато всъщност няма реален анализ на механизма, който е вграден в изпълнението,³³ особено след като предприемачеството сред ромите в България е по-високо в сравнение с това на българите,³⁴ и нараства през последните десет години.³⁵

НРСР е продължение на НСИР, тъй като оперативните цели повтарят оперативните цели на предходния период. Рисковете за мониторинга и оценката произтичат от факта, че всички мерките са масовизирани, с лошо отражение на проблемите със самоопределянето, което застрашава правилните оценки на ефикасността, ефективност и въздействието. Предимството на мерките за заетост е, че се обхваща разнообразието от неактивни и безработни хора и има целеви интервенции за жени, НЕЕТ младежи и възрастни хора. Все пак, има няколко важни проблема, които не са обхванати: подобряването на условията на работа и превенцията на местната и трансгранична експлоатация; борба със сивата икономика и подобряване на трудовите договори в земеделието, горското стопанство и строителството; трудова интеграция на цикличните трансгранични мигранти на местно ниво (т.е. в страната по произход).

Местните бюра по труда са единствените институции в България, на които е позволено да събират категоризирани по етноси данни поради спецификата на целевите мерки за интеграция и приобщаване. Все пак, експертите са осведомени, че броят и съотношението на ромите в доброволните списъци са повече от посочените в доклада, поради страха от дискриминация. Ето защо, всички мерки за заетост в НРСР са масовизирани. Въпреки това, разнообразието при таргетирането на НЕЕТ младежите, дългосрочно безработните възрастни хора и млади майки без трудов опит, е разработено с грижата съотношението на ромите сред другите хора в риск да е няколко пъти по-високо от съотношението на ромите в общото население на страната.

Повечето мерки вече са установени в Оперативната програма Развитие на човешките ресурси 2021-2027 и са включени като такива в Националния план за действие; а някои мерки се очаква да бъдат изпълнени чрез Плана за възстановяване и устойчивост 2021-2024.

2.4. Здравеопазване

След премахването на универсалното здравно-осигурително покритие през 1998 г., и въпреки декларираният *de jure* равен достъп, *de facto* е изключително лесно да отпаднете от здравно-осигурителната система. Ако не бъдат платени здравно-осигурителни вноски за три последователни месеца в рамките на период от 36 месеца, тогава лицето се счита за неосигурено. Това е много динамичен процес и поради това цифрите с хората без здравна застраховка варират в широк диапазон и са спорни. Съгласно най-новата оценка на Министерството на финансите, в края на 2020 г. е имало приблизително 849 600 души без здравна застраховка, и това число е нараснало по време на пандемията от Covid19 с около 15%.³⁶ Изследването на FRA през 2011 г. показва, че ромите в България са най-уязвимите в това отношение в Европа и около 58% са неосигурени. Едно неотдавнашно изследване на *Médecins du Monde* (Лекари от цял свят) през 2020 г. валидира този резултат, като показва, че около 37% от населението, живеещо в сегрегирания квартал Надежда няма здравна застраховка, което означава около 60% от зрелите лица³⁷ (тъй като децата и възрастните хора над 70 са здравно-осигурени от държавата). Статутът на неосигурен означава, че в случай на остра инфекция или хронично заболяване, човек трябва да плаща всички разноски на частни начала или да плати общата сума на осигурителните вноски за последните 36 месеца наведнъж. Така че, въпреки че е вторият най-важен приоритет с 39 мерки в рамките на предишния стратегически период, интервенциите свързани със здравеопазването насочени към неосигурени ромите като цяло се провалиха, тъй като

³³ Пампоров, А., Е. Маркова, Г. Йорданова. 2020. op. cit.

³⁴ Пампоров, А. (2010) *The Employment of Roma, Turks, and Bulgarians. A Comparative Report Based on the Outcome of the Multipurpose Household Survey 2007*. In: Michael Stewart & Merton Rovid (Eds.) *Multi-Disciplinary Approaches to Romany Studies*. Budapest: CEU press, pp. 131-154.

³⁵ Ангелова, Р., М. Димитрова, et al. 2020. op. cit.

³⁶ Налична информация на: <https://www.minfin.bg/bg/wreply/11448>

³⁷ Пампоров, А. (2021). *Nadejda Snapshot of the Health Status and Living Conditions*.

това е систематичен проблем на страната, а не етнически проблем.

Друг систематичен проблем в България е свиването на медицинския персонал, различен от хуманни лекари: медицински сестри, акушерки и парамедици. ОИСР класифицира България като една от страните с най-високата диспропорция между хуманни лекари и медицински сестри и по изчисления се нарежда на второ място сред страните от ОИСР с най-ниска плътност от медицински сестри,³⁸ и регионални несъответствия на хуманни лекари. Като цяло има три региона (NUTS3) с по-скоро добър достъп и съотношение на здравни работници (София град, Пловдив и Варна), три региона с достатъчен брой здравни работници (Бургас, Плевен и Стара Загора), а другите 22 региона по-скоро страдат от недостиг в някои медицински области. Тези систематични проблеми са основните причини за най-лошия достъп на ромите до здравни услуги, тъй като много домакинства живеят в бедност и не могат да разчитат на частни плащания и частни болници. За последните 20 години, обществените органи поддържаха създаването на мрежа от здравни медиатори, с оглед подобряване на достъпа до здравеопазване за ромите. През 2019 г. имаше 245 здравни медиатори.³⁹ Едно изследване показва, че те са били особено ефективни в борбата с последиците от Covid19 в някои сегрегирани квартали по време на локдауните.⁴⁰ Въпреки това, здравната медиация не е медицинска грижа, а просто социална услуга в системата на здравеопазване и поради това има няколко нерешени проблема, изброени по-долу:

- Има 31 центъра за майчино и детско здраве (ЦМДЗ), създадени от Министерството на здравеопазването да покриват нуждите на уязвими групи и особено на неосигурени бременни жени, които имат правото на един преглед за целия период на бременността. ЦМДЗ работят по-скоро неефективно и техните дейности не са зададени като показатели в НРСР.⁴¹ В същото време, Министерството на здравеопазването оправдава своя отказ да разшири пакета от прегледи за неосигурени бременни жени точно поради формалното съществуване на такива центрове на регионално ниво.
- *De jure* има един гарантиран преглед и пакет от лабораторни изследвания за всяка неосигурена бременна жена, което е регулирано от Наредба 26 на Министерството на здравеопазването.⁴² Въпреки това, съществена част от АГ специалистите и АГ клиниките отказват да прилагат наредбата, тъй като тя изисква прилагането на значителна административна процедура и данъчни проверки; поради последните има закъснение от шест месеца до една година преди да се получат възстановяванията на разходите. Така бременните жени от най-уязвимите социални групи са лишени от минимален достъп до превенция, с всички последствия, произтичащи от това: раждане на недоносени бебета, деца с увреждания, и висока майчина и детска смъртност.
- Намаляващо имунизационно покритие с ваксини от задължителния имунизационен календар,⁴³ както и трудности в изпълнението на препоръчителния имунизационен календар (ваксина срещу ротавирус и рак на маточната шийка) – две ключови ваксини,

---

³⁸ OECD (2019), *State of Health in the EU – Bulgaria – Country Health Profile*, стр. 12.

³⁹ Пампоров, А., Илиев, Г. (2019 г.). *Въздействие на политиките за здравеопазване върху ромите*, в Roma Civil Monitor (2019), *Граждански мониторингов доклад относно изпълнението на националната стратегия за интегриране на ромите в България: Оценка на напредъка в четири ключови области на политиката на стратегията*: Наличен на: <https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-2-bulgaria-2018-eprint-fin.pdf>, стр. 44.

⁴⁰ Институт Отворено Общество (2021 г.), *Covid19 в ромски квартали в България*. Наличен на: https://osis.bg/wp-content/uploads/2021/04/Covid_Roma_Apr_2021.pdf

⁴¹ ЛАРГО (2017 г.). *Граждански мониторинг върху изпълнението на „Националната програма за подобряване на майчиното и детско здраве 2014-2020“*. Наличен на: <https://venellin.files.wordpress.com/2021/04/report-monitoring-nppmdz-17.pdf>

⁴² Григорова, В., В. Стойчев. (2015). *Нагласи към Наредба 26 на Министерство на здравеопазването*. [на български език]. Наличен на: https://wp.flgr.bg/wp-content/uploads/2016/05/LARGO_Naredba-26.pdf

⁴³ UNICEF (2017). *Situation Analysis of Women and Children in Bulgaria*, стр. 33. Наличен на: <https://www.unicef.org/bulgaria/media/2821/file/BGR-situation-analysis-children-women-bulgaria.pdf>

особено когато става дума за общности с труден достъп до превенция и ранна диагностика на рак на маточната шийка и живеят в изключително лоши санитарни условия, предразполагащи децата към инфекции с ротавирус, който може да бъде фатален при липсата на достъп до здравеопазване.

- Семействата, живеещи в бедност (особено тези населяващи незаконни жилища и майки без лични карти) се изправят пред прегради при записването на новородени бебета в Практиките на детски или личните лекари и по този начин, достъпът до ваксинации и профилактични прегледи намалява. Намаляващият брой практикуващи педиатри в някои региони прави достъпа до такава грижа почти невъзможен за повечето уязвими домакинства.

НРСР частично идентифицира тези предизвикателства, но еталонните критерии в Националния план за действие са твърде ниски, например, идентификацията и покритието на деца без личен лекар (Общопрактикуващ лекар) е зададена на 300 за двугодишен период (2022-2023). Повечето мерки в плана не са устойчиви и разчитат на мобилни услуги и усилия на здравните медиатори, вместо да се предоставят постоянни услуги, давайки възможност на ромите да бъдат проактивни при регистрацията на личен лекар и по този начин, да получат достъп до профилактична грижа, включително ваксинации.

Липсват надеждни категоризирани статистически данни за ромското население или за населението, живеещо на ръба на бедността. Настоящото микро-преброяване в квартал Надежда обърна внимание на значително надценяване на сегрегираното население,⁴⁴ което също е препятствие за предлагането на нужните услуги. Здравните медиатори биха могли да бъдат евентуален източник на данни, но ще е необходимо допълнително обучение относно методите за статистическа полева работа, а такова не е планирано понастоящем от НРСР. Липсата на полезна информация е вероятна бариера пред решаването на проблеми с разнообразието в ромските общности. Все пак има някои мерки за деца, бременни жени и млади майки, както и за неосигурени и неваксинирани, както и за хора в риск от „социални“ болести: HIV/СПИН, хепатит и туберкулоза, както и профилактика на рака на гърдата.

2.5. Жилища, основни услуги и правосъдна среда

Добре известно е от преброяванията на населението (през 1992 г., 2001 г., 2011 г.) и от изследването EUMIDIS II (относно малцинствата и дискриминацията) на FRA, че ситуацията с жилищата на ромите в България е много по-лоша от ситуацията с жилищата на мнозинството. Повече от две трети от ромите живеят в етнически сегрегирани квартали, обикновено разположени в покрайнините на областните или общински центрове. В тези квартали липсва адекватна инфраструктура или съществуващата е в много по-лошо състояние от тази в други жилищни райони. На много места, има липса на строителни регламенти и планиране на населеното място, което води до преобладаване на незаконните жилища, ограничен достъп до централно водоснабдяване и канализация, електричество и сметосъбиране, както и липса на обществен транспорт и достъп до пощенски услуги.⁴⁵ Неотдавнашно проучване в четири избрани квартала в Община Сливен и Община Търговище показва по-големи регионални различия от тези между селото и града. Също така се наблюдават и изключително големи вътрешни диспропорции във всеки квартал. Има зони в кварталите, където жилищните условия не се различават от средните за страната, като едва 10%–15% живеят по-добре от средните националните показатели. В същото време, има други зони, често наричани “гето в гетото”, където може да се наблюдава пълно лишние от нормални жилищните условия: без достъп до течаща вода, без електричество и без достъп до комунални услуги. В четирите населени места 57% до 87.5% от домакинствата живеят под националната линия на бедност и между 35% и 88% от домакинствата са пренаселени. Документалното (кабинетно) проучване показва много недостатъци в

⁴⁴ Пампоров, 2021. op. Cit.

⁴⁵ Близнаков, Н. (2019). *Жилищно настаняване и основни обществени услуги*, в Roma Civil Monitor (2019), *Граждански мониторингов доклад относно изпълнението на националната стратегия за интегриране на ромите в България: Оценка на напредъка в четири ключови области на политиката на стратегията*. Наличен на: <https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-2-bulgaria-2018-eprint-fin.pdf>, pp. 21-30.

националното законодателство, както и съществуването на неуместни и неефективни практики на общинско ниво. Правото на достъп до жилище в България не е указано изрично в конституцията, нито се признава в който и да било нормативен акт. Страната няма текуща национална политика за жилища, регламентирана в стратегически документ и ѝ липсва единно законодателство за регламентиране на обществения ангажимент в предоставянето на жилище.⁴⁶

За нещастие, НРСР не предлага решение на този проблем в достатъчна степен в сравнение с познатата скала с предизвикателства на мястото на събитието. Има само един кратък параграф, описващ “проблема на незаконно строителство” и споменаващ постоянния риск от евикции. Вместо върху подобрене на жилищните условия, НРСР се фокусира върху нуждата от картиране на сегрегацията и пространственото разпределение. Това е важен градоустройствен подход, но е просто първа стъпка, а не решение. Оперативната цел по този приоритет е подобрене на жилищните условия, включително на прилежащата техническа инфраструктура, тъй като инфраструктурата на обществените услуги не съответства на поставените общи цели, сред които са осигурени само настаняването в общински жилища, изграждането на здравна и социална инфраструктура, разширяването на достъпа до качествена снабдяване с вода, електричество и канализация, и търсенето на инструменти за отстраняване на незаконните квартали. Единствената специфична цел, която е поставена е да се промени законодателството и да се въведе принципа на пропорционалност при предприемане на принудителни евикции (изселвания). По същество, Националният план за действие не съдържа каквито и да било конкретни мерки отговарящи на целите, поставени в НРСР, освен завършването на социални жилища по Оперативната програма Региони в растеж 2014-2020, за което има свидетелства, че само минимален брой се предоставят на ромски семейства.

Липсва използване на съществена информация в НРСР и тук бихме искали да наблегнем на факта, че официалната статистика за жилищата в България е спорна, тъй като Националният статистически институт няма нито правилните инструменти, нито законодателното право да покрива незаконните жилища; и така, реалните проблеми свързани с бедняшките квартали често биват изпускани от официалните сумирани цифри (базирани на националните преброявания).

2.6. Социална защита

Абсолютната бедност в България драматично намаля през първото десетилетие след нейното присъединяване към ЕС. Все пак, едно изследване показва, че тя остава висока по стандартите на ЕС, макар степента на сериозни материални лишения да е паднала до почти една трета от нивото си преди глобалната финансова криза. Въпреки това, делът от населението в постоянен риск от бедност се е увеличил. Той е особено висок за възрастните хора и в по-малка степен, за децата. За същия период, неравенството на доходите се е увеличило съществено и днес е с най-висока стойност в ЕС. За разлика от повечето страни от ЕС, България не използва фискална политика за компенсиране на увеличението на неравенството на brutния доход. Освен това, повечето ЕС страни са увеличили финансовото преразпределение, за да компенсират повишението на неравенство на brutния доход. За разлика от това, България е намалила фискалното преразпределение и поради това, неравенството на чистия доход се е увеличило повече от неравенството на brutния доход (Hallert 2020).⁴⁷

---

⁴⁶ Добруджалиева, А., А. Пампоров. (2022). *Living Conditions in Squatter Settlements and Possible Improvement Policies*. Habitat for Humanity - Bulgaria [Жилищни условия в квартали с концентрация на бедност и политики за тяхното подобряване]. Наличен на: <https://bit.ly/3vdv6sE>

⁴⁷ <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2020/07/31/Poverty-and-Social-Protection-in-Bulgaria-49552>

Системата за социална защита в България е синхронизирана с принципите на ЕС и тя включва болести, увреждания, старост, оцелели от природни бедствия, деца, безработица, жилища и социалното изключване. Последното включва най-уязвимото население, живеещо в бедност. Парите се разпределят през общините и покриват социално хранене, помощи за отопление и др. Данните за периода 2015-2019 г. показват, че това представлява около 1,2% до 1,6% от бюджета за социална защита. Всички мерки са масовизирани и няма нищо, което да е изрично насочено към ромите. Все пак, експертите казват, че ромите и възрастните хора в селските райони, най-общо, са основните бенефициери на тези фондове. Тоиз проблем е свързан частично с Мярка 4.4. в главата „Заетост“ от Националния план за действие.

НРСР изрично взе под внимание данните от проучването на EU FRA MIDIS II,⁴⁸ и посочи, че над 80% от ромите живеят под линията на бедност. Въпреки това обаче, НРСР допълнително разглежда общата тенденция в ЕС за намаляване на броя лица живеещи в бедност, вместо да разгледа данните от EU SILC, показващи че над 2,2 милиона души са в риск от бедност в България, което е тясно свързано със само-декларираната етническа принадлежност на анкетираните: 66,2% от ромите в сравнение с 17,8% от българите.⁴⁹

По отношение на достъпа до социална защита, подобно на ситуацията в други страни,⁵⁰ това зависи в голяма степен от личните документи и официалната адресна регистрация. Някои международни организации, работещи за борба с бедността в България, като например Лекари без граници и АТД Четвърти свят, биха тревога, че най-уязвимите роми са практически изключени от социална защита, както и от социални и здравни услуги поради липсата на Лични карти. Този проблем е разгледан в НРСР като цел: „Подобряване на правната култура на ромите по отношение на получаването, употребата и съхранението на български лични документи“, но понастоящем той не е включен в Плана за действие. Все пак хора, които нямат банкова сметка или лични карти, нямат права на помощи.

Като цяло, целите и мерките на НРСР са недостатъчни и по-скоро целят повишаване на осведомеността, а не социална защита за широките маси или превенция на транс-поколенческата бедност. Тъй като Агенцията за социално подпомагане не събира данни на етническа основа (дори самоопределяне), всички мерки и показатели са масовизирани, и ще бъде много трудно да се оцени ефикасността, ефективността и въздействието в бъдеще. Най-общо, достъпът до

⁴⁸ https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_en.pdf

⁴⁹ https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/SILC2020_en_FRTG25T.pdf

⁵⁰ Sanders, C., Burnett, K., Lam, S., Hassan, M., & Skinner, K. (2020). "You Need ID to Get ID": A Scoping Review of Personal Identification as a Barrier to and Facilitator of the Social Determinants of Health in North America. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(12), 4227.

социално подпомагане е по-скоро една сложна процедура, особено за онези роми, които имат ниско или незавършено образование или за тези, които живеят в малки или отдалечени села, без представителство на службата за социално подпомагане.⁵¹ За някои роми, попълването на формулярите и комплектуването на папките с всички необходими документи може да бъде истинско предизвикателство, и често се докладва, че някои здравни медиатори или активисти на гражданското общество им помагат, тъй като не винаги има персонал от социалното подпомагане, желаещ да им помогне. Този проблем не е разгледан в НРСР.

Безработните лица в работоспособна възраст, които получават месечно социално подпомагане съгласно условията и обстоятелствата на чл. 9 от Правилника за „Приложение на Закона за социално подпомагане“ се задължават да полагат четири часа ежедневен труд в обществена полза за 14 дни; в замяна, те получават приблизително 40 лева на месец, което е неадекватна (в големите градове, човек не може да плати дори обществения транспорт, за да стигне до работа) и ромите често отказват или не кандидатстват за подпомагане. Този проблем не е разгледан в НРСР, въпреки че *de facto*, това е експлоатация, създадена на държавно ниво. По-ранно сравнително изследване показва, че тези програми за обществен труд не намаляват бедността, за онези, които се записват в тях, както и че те може да намалят шансовете за намиране на редовна работа на първичния пазар на труда.⁵²

2.7. Социални услуги

През 2010 г., България започна процеса на деинституционализация на социалните услуги, което подготви почвата за нов подход, за финализирането на който бяха нужни почти десет години. В началото на 2019 г. бе приет нов Закон за социалните услуги (ЗСУ), който влезе в сила през юли 2020 г. Член 14, алинея 2 от ЗСУ дефинира основните рискови групи, както следва:

- Всички деца;
- Деца в риск по смисъла на Закона за защита на детето;
- Родители, осиновители, лица полагащи грижи, кандидати за осиновители и кандидати за приемни семейства;
- Деца и възрастни хора с увреждания;
- Възрастни, изпаднали в криза или в нужда от преодоляване на последиците от такава ситуация;
- Възрастни хора, преминали работоспособна възраст;
- Лица, грижещи се за възрастни.

Философията на ЗСУ е всички услуги да бъдат масовизирани и поради това, малцинствените групи (включително ромите) и трансграничните мигранти не са изрично включени в списъка. Въпреки това, законът показва осведоменост относно множество уязвимости, като те са посочени в чл. 8 от ЗСУ:

“При предоставянето на социални услуги не се допуска пряка или непряка дискриминация на лицата, основана на пол, раса, национална принадлежност, етнически произход, човешки геном, национална принадлежност, произход, религия или вярвания, образование, убеждения, политическа ориентация, лично или обществено положение, увреждане, възраст, сексуална ориентация, семейно положение, имотно състояние или всякакви други признаци...”

Съгласно националната точка за контакт, с оглед по-добра синергия и свързаност между

---

⁵¹ Има само 50 селски представителства за 5 000 села (към 31 декември 2020 г.).

⁵² Messing, V. et al. (2013) „From Benefits to Brooms“ Case Studies Report on the Implementation of Active Labour Market Policies for ROMA at Local Level. Наличен на: <http://publications.ceu.hu/sites/default/files/publications/cps-working-paper-neujobs-wp19-alm-implementation-2013.pdf>

различните области на обществена интервенция, социалните услуги в НРСР са описани не в един приоритет, а по-скоро са разпределени между различни обществени институции, във връзка с техните цели и целеви групи:

- Социалните жилища са описани в приоритет „Жилища“, заедно с подобренията в инфраструктурата за социални услуги и детските ясли, като отговорната институция е Министерството на Регионалното развитие.
- Кампаниите за повишаване на осведомеността относно правата на детето и правата на достъп до социални услуги са описани в приоритет „Върховенство на закона“, като отговорната институция е Държавната агенция за защита на детето.
- Социално ангажираната платформа за изкуствата е описана в приоритет „Култура“, като отговорната институция е Националният фонд „Култура“.
- Обучението на социални и образователни медиатори е в приоритет „Образование“, като отговорната институция е Министерството на Образование.
- Кариерната ориентация и професионалното обучение са описани в приоритет „Заетост“, като отговорната институция е Агенцията по заетостта.
- Обучението на Здравните медиатори е в приоритет „Здравеопазване“, като отговорната институция е Министерството на Здравеопазване.
- Услугите за даване на подслон на деца и жени, които са жертви на трафик на хора са описани в приоритет „Върховенство на закона“.

Горният списък не включва културно пригодените услуги за ромите с увреждания. Добре известно е, че ромите в България са свръхпредставени в сферата някои генетични и наследствени болести⁵³ и такива услуги, които отчитат бедността и ромската култура могат да бъдат от голяма полза.

2.8. Защита на детето

Системата за защита на детето в България е хармонизирана с международния подход и включва мерки и структури за предотвратяване и реакция на малтретиране, занемаряване, експлоатация и насилие по отношение на деца, както е описано в Член 19 от Конвенцията на ООН за правата на детето (UNCRC). Това е регулирано основно от Закона за защита на детето, но е включено в духа на Наказателния кодекс, Закона за борба с трафика на хора, Семейния кодекс, и Закона за социално подпомагане и Закона за социалните услуги. Макар че е потвърдено, че българското законодателство е хармонизирано с международните стандарти, регулаторната рамка е резултат от постепенно развиващ се процес, на който все още липсва пълно интегриране. Най-забележимият недостатък е липсата на правно основание за превенция, и по-точно по отношение на насилие срещу деца, както и специфична подкрепа за родители и обгрижващи лица за развитие на техните родителски умения. Също така съществуват големи празнини по отношение на достъпа на деца до правосъдие. Те бяха цитирани няколкократно във връзка с необходимостта да се приведе регулаторната рамка в съответствие с международните стандарти (UNICEF 2019).⁵⁴ Ромските деца са свръх-представени в институционалната грижа, достигайки две трети от всички деца в тази категория в България. Съществува по-голяма вероятност тези деца да станат жертви на насилие от страна на правоприлагащи органи и от други държавни длъжностни лица. Българското правителство няколкократно бе призовано за подобри ефективността на мерките за пълно приобщаване на ромите и особено ромските деца, експлоатацията на деца (включително трафик на хора).⁵⁵ Въпреки че се признава че ромските деца са уязвими на цяла плеяда от заплахи,

⁵³ Търнев, И. О. Каменов, М. Попов, Л. Макавеева, В. Александрова (2002). *Здравните проблеми на ромите – естество, последици и начини за преодоляването им*. София: Фондация Институт Отворено общество [на български език]. Наличен на: https://osis.bg/wp-content/uploads/2018/04/OSI_Publication_Public_health_1.pdf

⁵⁴ *Анализ на системата за защита на детето в България* (Ситуационен доклад, 2019 г.). Наличен на: <https://www.unicef.org/bulgaria/en/media/9361/file>

⁵⁵ Ibid.

като например различни форми на малтретиране, занемаряване и трафик на хора, и предвид рисковите фактори, като например тяхното свръхпредставителство в системите за защита на детето, грижи и обслужване, почти не се споменават мерките за реагиране и предотвратяване на тези заплахи в основната част на НРСР. Все пак, добра индикация за намеренията за защита на детето е препратката за насърчаване на позитивни действия за преодоляване на традиционните практики в ромската общност, които нарушават правата на жени и деца, като един от целенасочените подходи за изпълнение на НРСР.

В областта на приоритета „Върховенство на закона“, основният акцент е поставен върху проблемите и мерките срещу подстрекаването на дискриминация, насилие или омраза, на основата на расова принадлежност, докато браковете в непълнолетие и браковете по принуда, с които ромските деца често се сблъскват, са само частично споменати в две под-цели – Цел 5, насочена към повишаване на родителския капацитет в подкрепа на уязвими семейства и подобряване на родителската грижа по отношение на защита на правата на децата; и другата – подцел на Цел 6, включваща превенция на нежелани социални явления в зоните с концентрация на бедност (включително ранните бракове, домашно насилие, битовите престъпления и антисоциално поведение). И обратно, в раздела „Върховенство на закона“ от Плана за действие по НРСР, са предвидени специфични и целенасочени мерки за защита на детето. Почетно е споменаването на Мярка 3.8 относно обучението на професионалисти по правосъдие по проблемите, свързани със защитата на деца-жертви, включително деца жертви на насилие, сексуална и икономическа експлоатация, отвлечане и трафик на хора, както и деца, които са станали свидетели на такива престъпления; наред с всичките три специални мерки по Цел 7, относно усилията за борба с трафика на хора. Допълнително, Цел 5 включва шест целенасочени мерки, финансирани от бюджета на Държавната агенция за защита на детето (ДАЗД), посветен на осъществяването Координационния механизъм за рефериране и обгрижване на непридружени български деца и деца-жертви на трафик, завръщащи се от чужбина; повишаване на осведомеността на деца и техните семейства относно съществуващите механизми за информация и превенция на насилие сред и срещу деца; рекламиране на Националната телефонна линия за деца; информиране и консултиране на семейства; мониторинг и контрол на зачитането на правата на децата в образователни институции, медицински заведения, социални услуги, интегрирани здравни и социални услуги за грижи в специализирани учреждения.

Специфични мерки срещу ранните бракове следва да бъдат включени в „Националната програма за превенция на насилието и злоупотребата с деца“, която все още не е публикувана, и поради това в Плана за действие по НРСР няма включени действия за превенция на ранни бракове и бракове по принуда или сексуално насилие срещу деца от маргинализираните групи.

2.9. Промотиране на (повишаване на осведомеността за) ромските изкуства, култура и история

Един от основните проблеми, служещи за здрава основа за предразсъдъците и дискриминацията срещу ромите в България е предубеждението относно „непълноценността на ромската култура и ромите“. „Няма ромски език“ (понеже няма писмена азбука), „няма ромски фолклор“ (а само смесица от заемки), „няма ромска история“ (тъй като ромите постоянно пътуват и нямат историци) са само някои от широко разпространените стереотипи.⁵⁶ Те лесно водят до инфрахуманизацията и стигматизирането на ромите и омаловажаването на ромската култура.⁵⁷

Следователно, промотирането и повишаването на осведомеността за ромските изкуства, история и култура е ключов елемент от приобщаване на ромите. Все пак, в новата НРСР това е най-малко развитата глава, в рамките само на една страница. Вместо ситуационен анализ и интервенции базирани на данни, по този проблем има само декларативно изявление:

---

⁵⁶ Колев, Д., Т. Крумова, А. Пампоров, Д. Радулеску, С. Ван дер Цваан, Т. Балсик (2013). *Отвъд анти-ромските стереотипи: Светът не е само черно-бял*. Пловдив: Астарта. Наличен на: https://www.researchgate.net/publication/260368502_The_anti-Roma_stereotypes_in_Bulgaria#fullTextFileContent

⁵⁷ Топалова, В. (2007) *Инфрахуманизация, стигматизация и илюзорна корелация в социалните нагласи спрямо циганите /ромите*. В: *Интегрирането на ромите в българското общество*. София: Институт по социология при БАН, стр. 231-249.

“Ромската култура е част от Европейската култура и Европейските ценности. Ромите са дали своя принос за културното богатство разнообразие, икономика и цялостната история на ЕС. Активното участие на отделни роми или групови изпълнители в създаването на продукти от Европейска култура е доказателство за потенциала за осъществяването на приобщаващите и интеграционни политики в други сфери на обществения, икономически и политически живот.”

Същият приоритет беше недостатъчно разработен в предишния програмен период и официалният мониторинг подчертава факта, че концепцията за „култура“ е била свита до “фолклорни практики”.⁵⁸ Всички мерки са масовизирани, и ромските изпълнители и организации трябва да се конкурират. На аргумента, че това не е правилния подход, по време на фокусната дискусия, експерт от Министерството на културата отговори, че в противен случай повечето кандидати ще бъдат дискриминирани. Това показва огромен институционален проблем с разбирането на спецификите на малцинството и нуждата от подкрепа на хората, живеещи в бедност, които нямат достъп до правилни реакции и информация за участие и състезаване в рамките на открити процедури.

Въпреки препоръките на мониторинга от предишния стратегически период, нищо не бе променено в структурата на мерките и подхода на Министерството на културата. В такъв случай, няма да има опция за прозрачен мониторинг и правилно приложение на ДАС критериите към интервенциите от този приоритет.

---

⁵⁸ Пампоров, Маркова, Йорданова, 2020. pp. cit., pp. 5, 267.

3. ОЧАКВАНА ЕФЕКТИВНОСТ

3.1. Съгласуваност със съответните вътрешни и европейски политики

НРСР 2021-2030 и Националният план за действие 2022-2023 бяха одобрени от Министерския съвет на Република България. Приемането на НРСР от Министерския съвет вместо от Народното събрание на Република България, което прие предишната НСИР,⁵⁹ е стъпка назад относно стойността на документа и дава възможности за допълнителни промени на документите от следващия Министерски съвет.

Новата НРСР е именувана по подобен начин на името на Европейската рамка, която набляга на равенство, приобщаване и участие на ромите. Тя съдържа адекватен, но неизчерпателен анализ на основните проблеми на ромите в сферите на образование, здраве, заетост и жилища и споменава, че ромите са подложени на дискриминация, бедност и социалното изключване.

НРСР споменава, че при разработване ѝ са взети предвид насоките, дадени от Стратегическата рамка на ЕС, както и нейните анекси, насоките за планиране и осъществяване на Националните ромски стратегически рамки и Портфолиото от показатели, вземайки под внимание констатациите на Доклада на ЕС от 2018 г. за междинната оценка на Рамката на ЕС за Националните ромски стратегии от 2011 г. и резолюцията на Европейския парламент от 17 септември 2020 г. относно изпълнението на Националните стратегии за интегриране на ромите. Дефинирано е, че НРСР ще допринесе за осъществяването на Плана на ЕС за действие срещу Расизма (2021-2025) и Европейския стълб на социалните права. Вградени са седемте минимални цели на Стратегическата рамка, предложени от Европейската комисия, както и „Десетте общи основни принципа за приобщаване на ромите“ приети от Съвета на Европейския съюз през 2009 г.

Заявено е, че НРСР отговаря на международните инструменти на ООН в областта на човешките права и правата на лица, принадлежащи към малцинствени групи, по които Република България е страна и е поела ангажимента за тяхното изпълнение, изброявайки всички основни международни документи в тази област. Изрично е споменато, че НРСР е в съответствие с „Рамковата конвенция за защита на Националните Малцинства“ и с Препоръката на *Комитета на Съвета на Министрите в Европа за приемане на подход с положително действие по отношение на ромската общност и Плана за приобщаване на ромите и пътуващи 2020-2025* на Съвета на Европа. Декларира се, че НРСР взема под внимание насоките, дадени от директивите, препоръките, решенията, комуникациите, изводите и другите документи на Европейския съюз, както и на ангажиментите на България пред Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ), включително „Плана за действие за подобряване на ситуацията на ромите и синтите в района на ОССЕ“ на ОССЕ, приет през 2003 г.

НРСР показва, че следва водещите принципи на „Националната програма за развитие: България 2030“, в която са определени визията и генералните цели на политиките за развитие във всички сектори на правителството, както и амбицията относно осъществяването на НРСР, която да допринесе за постигането на целите на „Националната програма за развитие“ и основно на нейните цели, свързани с ускореното икономическо развитие и намаляване на неравенствата. Това е зададено във връзка с констатациите, че растежът на българската икономика не е достатъчно приобщаващ, за да помогне да се намалят социалните неравенства и да се превъзмогне социалното изключване. Следва да бъде отбелязано, че „Националната програма за развитие“ не таргетира изрично ромите, а вместо това използва обширния термин „уязвими лица и семейства“, за които са предвидени мерки основно в областта на образованието и социалното приобщаване.

Относно свързаността с други стратегически документи, във връзка с индивидуалните секторни цели, НРСР декларира, че зададените цели са в съответствие с:

---

⁵⁹ *Национална стратегия на Република България за интегриране на ромите 2012 – 2020 г.*, приета с Решение на Народното събрание на 1 март 2012 г. и обнародвана в Държавен вестник, брой 21 от 13 март 2012 г. Налична на: <https://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp?idMat=62412>

- По отношение на секторна цел "Образование": *Стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България 2021-2030*, изготвена от Министерството на образованието и науката, и разработена в съответствие с Рамката „Програма Образование 2021-2027“. Очаква се осъществяването на приоритетните мерки да допринесат за осъществяването на показателите на приоритета "Образование и Умения" от „Националната програма за развитие: България 2030“ и осъществяването на някои аспекти от Цел 4 „Осигуряване на приобщаващо и справедливо качествено образование и промотиране на възможности за учене през целия живот за всички“ от Целите за устойчиво развитие на ООН.
- По отношение на секторна цел „Здравеопазване“, НРСР не дефинира ясно очертана връзка с друг национален стратегически документ, а по-скоро дефинира очакването, че осъществяването на приоритетните мерки ще допринесе за осъществяването на показатели за приоритет „Здраве и Спорт“ от „Националната програма за развитие: България 2030“ и ще играят ключова роля в осъществяването на Цел 3 „Осигуряване на здравословен живот и промотиране на благополучие за всички на всички възрасти“ от Целите за устойчиво развитие на ООН.
- По отношение на секторна цел „Заетост“, НРСР не дефинира ясно очертана връзка с друг национален стратегически документ, а по-скоро дефинира очакването, че осъществяването на мерки по този приоритет ще допринесе за осъществяването на показатели по приоритета "Социално приобщаване" от „Националната програма за развитие: България 2030“ и ще играе ключова роля в осъществяването на Цел 1. „Изкореняване на бедността във всички нейни форми и навсякъде“ и някои аспекти на Цел 2. „Премахване на глада, постигане на сигурност на храната и по-качествено хранене и насърчаване на устойчиво селско стопанство“, Цел 5. „Постигане на равенство между половете и овластяване на всички жени и девойки“, Цел 8. „Насърчаване на приобщаващ и устойчив икономически растеж, пълна и продуктивна заетост и достоен труд за всички“, и Цел 10. „Намаляване на Неравенствата в и между страните“ от Целите за устойчиво развитие на ООН.
- По отношение на секторна цел „Жилищните условия“, НРСР отново не се позовава на друг национален стратегически документ, а дефинира очакването, че осъществяването на мерките по този приоритет ще допринесе за осъществяването на показатели по приоритети „Социално приобщаване“ и „Местно развитие“ от „Националната програма за развитие: България 2030“ и ще играе ключова роля в осъществяването на Цел 11. „Трансформиране на градове и села в приобщаващи, безопасни, адаптируеми и устойчиви места за живот“ и Цел 6. „Осигуряване на достъпност и устойчиво управление на водоснабдяване и санитарни условия за всички“ от Целите за устойчиво развитие на ООН.

НРСР не съдържа изрична препратка към други национални стратегически документи от Рамката на Координационния механизъм за икономически и фискални политики от Европейския семестър, нито към Споразумението за партньорство за програмния период 2021-2027 или Оперативните програми. Оперативните програми са споменати в НРСР само като възможен източник на финансиране за реализирането на целите и мерките, посочени в нея. Няма препратка към Плана за възстановяване и устойчивост на България.

Липсата на препратка към други национални стратегически документи дава повод за съмнения дали и до каква степен е бил направен анализ на съответствието на НРСР със съществуващите, както и дали не се изискват промени и/или допълнения към други национални стратегически документи.

НРСР предвижда формирането и поддържането на необходимия административен капацитет сред ключови ресорни институции и вторични бюджетни мениджъри чрез назначаване на някои функции на дирекции, отдели, звена или индивидуални експерти, отговорни за осъществяването на политиката за приобщаване на ромите, както и чрез създаване на специализирани звена, идентифициращи ключови ресорни министерства и органи, следващи идентифицираните секторни приоритети като отговорни за актуализирането на съответните тематични документи по оперативната програма за интегриране на ромите, осъществяване на планирани мерки, мониторинг, оценка и отчитане на осъществяването на НРСР. В допълнение е подчертана необходимостта от изграждане на административен капацитет на окръжно ниво, с най-малкото

един член на екипа, назначен във всяка окръжна администрация, чиято основна функция на длъжността е свързана с политиката приобщаване.

Ефективността на НРСР зависи от постигането на съответствие с други национални стратегически документи, изграждане на капацитет за администриране и създаването на ясни показатели за измерване на резултата. Други основни въпроси, свързани с ефективността са дефиниране на стриктни бюджетни линии за осъществяването на задачите, свързани с целите на НРСР и участието на ромите в целият процес, включително планиране, осъществяване и оценка на резултатите. Ако горните не бъдат създадени ясно, ефективността ще бъде по-скоро недостатъчна или най-малкото съмнителна.

3.2. Отговорност за координирането и мониторинга на НРСР

Всички предвидени мерки за осъществяването на НРСР се контролират и одобряват от Заместник министър-председателя, който е назначен за председател на Националния съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси, назначен като консултативен орган в рамките на администрацията на Министерския съвет. Националният съвет включва отговорните министерства и други свързани административни структури, както и организациите на гражданското общество.

Съответните министерства, както и националните органи за равнопоставеност – Комисията за защита срещу дискриминация, и регионалните и местни органи, бяха ангажирани в процеса на изготвяне на НРСР, но предложените от тях мерки са ограничени до онези, които те изпълняват, следвайки съответните стратегически документи.

Трябва да се предприемат стъпки за подсилване на ролята на Националния съвет за осигуряване на адекватно приобщаване на ромите, особено на младежите и жените, в процесите за контрол и мониторинг на осъществяването на НРСР. НРСР предвижда координираща роля за национална точка за контакт относно нейното осъществяване, който в случая с България е Секретариатът на Националния съвет. Понастоящем, Секретариатът няма достатъчно човешки ресурси, административен капацитет и адекватна финансова сигурност за да координира цялостното изпълнение на НРСР, въпреки че участието му в координирането на разпределянето на фондовете на Европейския съюз за постигане на целите на НРСР е осигурено.

Също така е предвидено да се създаде комисия за координиране на изпълнението на НРСР, тъй като правомощията ѝ не са описани подробно. Предвидено е и да се създадат консултативни структури и механизми с участието на гражданско общество в съответните отдели, областните управители и местни власти. На общинско ниво е предвидено създаването на съвети за сътрудничество по етнически и интеграционни проблеми. Изпълнението на НРСР се осигурява чрез приемането на краткосрочни (тригодишни) национални Планове за действие, в които е номинирана отговорна институция за всяка от предвидените мерки: съответното министерство или агенция. Предвидено е мониторингът на изпълнението да бъде извършен чрез събиране и анализиране на информация в електронна система за мониторинг, която се изгражда в настоящия момент.

Онова, което е планирано вероятно ще бъде обоснован мониторингов процес, предвид на това че са включени ромите и капацитетът за администриране е подобрен.

3.3. Качество на плана

НРСР е дефинирана като рамков документ, който задава насоките за осъществяване на политиките за социо-икономическо приобщаване и участие на ромите. Документът декларира, че научените уроци са взети предвид за неговата разработка и, че той ще надгражда върху онова, което е било постигнато в осъществяването на НСИР 2012-2020. Документът, синхронизиран с стратегическата рамка на ЕС, описва целите на приоритетите в основните секторни области. Всеки приоритет включва най-малко една дефинирана оперативна цел и няколко ключови цели, в съответствие с които са изброени основните мерки за осъществяване. Предложението на организациите на гражданското общество да се следва структурата на Стратегическата рамка, установена от ЕС относно Хоризонталните цели като например равенство, приобщаване и участие не бе прието. Структурата на документа следва тази на НСИР 2012-2020, като Хоризонталните цели са описани в приоритет „Върховенство на закона и Антидискриминация“. В допълнение бяха

разработени приоритетът „Медии и Култура“ и разделът „Овластяване на Ромските жени“. Най-общо, съдържанието на този раздел повтаря вече планираните мерки по приоритет „Върховенство на закона и Антидискриминация“.

Мерките, предвидени за осъществяването на целите са описани подробно по отношение на крайните срокове за осъществяване не в самата НРСР, а в Националния план за действие, като за някои от мерките, тези крайни срокове не са реалистични, например намаляване на нивото на бедност. НРСР съдържа кратък раздел, насочен към оценяване на рисковете за постигането на зададените цели. Рискове са оценени и включват недостатъчно осъзнаване на ангажиментите за политики от отговорните институции; недостатъчен персонал и финансова осигуреност на политиките; високи нива на икономическо неравенство, включително силни регионални несъответствия и дисбаланси; висок дял на хората в риск от бедност; ниско ниво на дигитални умения от населението; съществуващата манипулация на обществените нагласи и реакции срещу изпълняваните политики. Няма подробен план за предотвратяване или смекчаване на последиците от идентифицираните рискове. Предвид на това, че подобна липса на план за избягване на рисковете изглежда беше препятствие пред осъществяването на предишните планове, от изключително значение ще бъде това да се избегне сега, за да се гарантират по-добри резултати.

3.4. Финансиране

НРСР не указва ясно и конкретно финансовата осигуреност на мерките. За всеки от секторните приоритети е предвидено мерките, които да отговорят на поставените цели, да бъдат изпълнени чрез финансиране от държавния бюджет, общински бюджети, Структурните фондове на ЕС, Финансов механизъм на Европейското икономическо пространство, Норвежкия финансов механизъм, и други донорски програми. Националният план за действие също не посочва конкретно финансиране, осигурено за всяка от предвидените мерки, а вместо това най-вече указва, дали Мярката ще се осъществи чрез държавния или местния бюджет, или по специфична програма. Концепцията за използване на частен капитал не е включена. Не се отчита факта, че неяснотата относно финансирането на мерките по предходния стратегически документ доведе до това, че голяма част от тях останаха неизпълнени поради липса на средства. Настоящата НРСР е изправена пред същия риск.

3.5. Мониторинг и оценка

Планът за мониторинг посочва отговорните министерства, които трябва да изготвят годишните доклади за осъществяването на специфичните приоритети, а националната точка за контакт да събере тези доклади и да ги обобщи в административен доклад, който да се одобри от членовете на Националния съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси, приет от Министерски съвет и изпратен за информация на Народното събрание. В допълнение, НРСР предвижда годишен мониторинг чрез събиране на количествени показатели определени в специално разработена онлайн мониторингова система.

В приложението към НРСР, има таблица с дефинирани показатели, за повечето от които са посочени базови и целеви стойности. По предложение на организациите на гражданското общество бяха включени показатели за мониторинг етническата бедност сред ромите, съгласно EU-SILC. Някои от показателите са категоризирани по етноси - тези за които има налични данни от EU-SILC: относителен дял на хората в риск от бедност; относителен дял на деца под 18 в риск от бедност; относителен дял на хора, живеещи в оскъдни жилищни условия; относителен дял на лицата, живеещи в пренаселени жилища; относителен дял на лицата, живеещи в домакинства без тоалетна и баня в жилището; относителен дял на деца (0-17 години), живеещи в материални лишения; относителен дял на бедните, които се самоопределят като наети по етнически белег (роми).

Струва си да се отбележи, че някои показатели имат ниски целеви стойности - например, относителният дял на хората, живеещи в оскъдни жилищни условия е със следните базови стойности: 10.4% (2020) за страната като цяло и 51.0% (2020) за онези, които се самоопределят като роми. Зададената целева стойност на показателя е намаление с една трета от разликата по отношение на дела на жители в жилища с изключително бедни условия, което е около 14% намаление на дела на роми живеещи в оскъдни жилищни условия. За десет години, това е по-скоро скромнен процент. За други показатели, не е ясно дали целевата стойност се отнася за

ромите или за населението като цяло. Например, относителният дял на деца (0-17 години), живеещи в материални лишения е, както следва: 18,4% (2020) за страната като цяло, 64,0% (2020) за самоопределящите се като роми. Целевата стойност на показателя достига средната за ЕС и не е ясно за кого се отнася – за ромите или за цялото население. Категоризираните по етноси данни от изследване осъществено от Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA) и Националният статистически институт се очаква да се използват за измерване на дискриминацията.

НРСР включва и показатели, които не са категоризирани по етноси. Например, за показателя „относителен дял на младежи (на възраст 20-24) с поне средно образование“, зададената базова стойност е 85,4% за 2020 г., докато целта е 89,0%. За съжаление, дялът на ромските младежи със средно образование е далеч под тази базова стойност. Друг подобен пример е: Показателят „ранно напускане на училище“ (относителен дял на лица на възраст 18-24 г., повечето от които са завършили основно образование и не участват в образование и обучение, от населението на същата възраст) е с базова стойност от 12,8% за 2020 г. и целевата стойност е 7,0%. Анализът на НРСР показва 79% от ромските девойки и 65% от ромските младежи на възраст 16-24, които са в НЕЕТ групата, но тези стойности не са взети като базови показатели.

Използваните показатели заетост и безработица също не са категоризирани по етноси, което прави техния мониторинг безсмислен, тъй като те не вземат под внимание изключително високото ниво на безработица и изключително ниското ниво на заетост сред ромите. Наблюдението на показатели, които се отнасят до общото население, но се използват за ромите създава погрешна концепция за проблемите на ромите и приложимите решения.

По отношение на здравето, съществува показател на продължителността на живота, но отново не специално за ромите, а за цялото население на България. В НРСР липсва един важен показател - смъртност сред новородените, който е най-висок в зоните с концентрирано ромско население.

В допълнение към статистиката е препоръчително да се включат косвени данни, характеризиращи ситуацията в области като например заетост, заболяемост, образование и жилищна осигуреност на ниво квартал, като се организира периодично планирано събиране на емпирични данни от квартали с концентрация на социално изключени и маргинализирани населения.

Препоръчително е показателите в тази система да бъдат внимателно преглеждани и допълвани не само с показатели за завършени дейности (продуктивност), но и с показатели за въздействие (резултат), които се корелират с целевите показатели (въздействие). Например, в допълнение към броя участници в курсовете за обучение и заетост, е добре да се проследи колко от обучаемите са били наети на работа или са започнали собствен бизнес и колко от тях са се задържали на тази заетост. Системата за мониторинг и оценка трябва да бъде допълвана с показатели на разрешени проблеми на общността, както и да планира ключови етапи и да следи за тяхното осъществяване.

3.6. Оценяване на очакваната ефективност и устойчивост

Разпределението на ангажиментите за изпълнението на НРСР се съгласува със секторния подход, използван при определяне на приоритетите. Слабата точка остава липсата на конкретно планиране за финансова сигурност, което поставя осъществяването на предвидените цели и мерки в сериозен риск.

4. СЪОТВЕТСТВИЕ СЪС СТРАТЕГИЯТА НА ЕС ЗА РОМИТЕ

4.1. Отразяване на разнообразието сред ромите

Аналитичната част от българската НРСР (озаглавена “III. Национален контекст: Анализ на проблемите и ситуацията”) разглежда ситуацията на уязвимите (включително междусекторната дискриминация) ромски жени, младежи и възрастни хора: “Някои категории от ромската общност, като например ромски жени, младежи и възрастни хора, остават в особено неизгодна позиция. Веднъж, те са дискриминирани като роми и втори път включително и от членове на ромската общност. Ромските жени и младежи продължават да изостават зад ромските мъже и жени в общото население, в ключови области като например здраве, образование, и заетост”.⁶⁰ В описанието на специфичните проблеми, пред които се изправят ромите в сферите на образование и заетост, са включени и конкретни текстове.

Неблагоприятната ситуацията на ромските жени също е включена в частта, която описва “причините за нерешените проблеми”. Тя покрива разнообразието от фактори, включително липсата на овластяване на ромските жени, традиционните нагласи в общността и междусекторната дискриминация.⁶¹

Освен това, аналитичната част признава разнообразието от ромските групи и необходимостта от вземането под внимание на този аспект при планиране на специфични действия и мерки насочени към ромите.⁶²

Това е изключително важно за България, тъй като ромската общност и хората, идентифицирани от околното население като роми, е разнообразна в етнокултурен и социоикономически аспект. Съществуват и значителни регионални различия.

Въпреки това, аналитичната част пренебрегва предизвикателствата, пред които се изправят други специфични групи. Тези групи са описани в стратегическата рамка на ЕС за ромите и също са налични в България: роми с увреждания, мобилни граждани на ЕС, ромски ЛГБТК, и др., включително роми без лични карти. В резултат от това, НРСР недооценява тези групи и не включва мерки за справяне с техните предизвикателства. Това е един от важните липсващи елементи в новата НРСР.

Макар аналитичната част да признава предизвикателствата пред ромските жени, деца и възрастни хора, следните части (особено IV. Визия, V. Стратегическа цел, и VI. Водещи принципи и хоризонтални цели), не им обръщат нужното внимание. Някои специфични цели относно ромските жени, деца и възрастни хора са частично разгледани в приоритетните области Здравеопазване и Заетост, като в повечето случаи, тези цели не са нови, а повторно представени от предишната НСИР 2012-2020. Вместо това, главата за „Върховенство на закона и Антидискриминация“ предвижда по-широк набор от специфични цели относно ромските жени, младежи и деца. Важно предимство на новата НРСР е съществуването на приоритета /главата VIII. „Овластяване и равни възможности за ромските жени“. Тя бе включена в резултат от активните усилия на ромските организации. Главата поставя като оперативна цел „насърчаване на овластяването на Ромските жени, за тяхната трансформация в активен фактор в социалния, политически и обществен живот, преодоляване на изключването им от основните сфери на образование, здраве, заетост и жилища”.⁶³ Тя следва предложението на Мрежата за интеграция на ромите.⁶⁴ В същото време, главата не поставя нови специфични цели и дейности (въпреки че ромската НПО е предложила такива), а просто повтаря и обобщава целите, включени в другите глави.

---

⁶⁰ Национална стратегия за равенство, приобщаване и участие на ромите, стр. 9.

⁶¹ Idem, стр. 19.

⁶² Idem, стр. 18.

⁶³ idem, стр. 36.

⁶⁴ Мрежата за интегриране на ромите е коалиция от ромски НПО, съставена от *Център Амалипе*, *Свят без граници*, *Инди Рома*, *Нов път*, *Ромска фондация Искра* и *Романо Дром*

Част XII. „Показатели за Мониторинг“ съдържа 24 показателя. Половината от тях са общи показатели, които оценяват и квалифицират развитието на някои основни социоикономически тенденции. Другата половина измерват и специфичното въздействие върху ромската общност. Три от тези показатели са свързани с въздействието върху ромските деца и младежи: „3. Относителен дял на децата под 18 г. в риск от бедност“, „7. Относителен дял на децата на възраст 6-14 г. от домакинства, в които поне един член се идентифицира като ром, посещаващи училища, където всички или повечето съученици са роми“, и „16. Относителен дял на децата (0-15 години), живеещи в материални лишения“. ⁶⁵ Няма показатели относно ромските жени и други специфични групи (роми с увреждания, мобилни граждани на ЕС, ромски ЛГБТК, и др., включително роми без лични карти).

4.2. Съчетаване на общите (mainstream) и целенасочените (targeted) подходи

България бе една от първите европейски страни, които одобриха своя целенасочена Стратегия за ромите – Рамкова програма за равнопоставена интеграция на ромите в българското общество през 1999 г. Впоследствие бяха одобрени и други целенасочени документи свързани с ромите: Стратегия за образователна интеграция (2004 г.), Здравната стратегия за интеграция (2006 г.), и националната програма за подобряване на ромските жилищни условия (2007 г.). Общото мнение на организациите на гражданското общество беше, че тези документи бяха с добро качество и бяха изготвени с реалното участие на неправителствения сектор и ромската общност. ⁶⁶ Въпреки това обаче, тези стратегически документи не бяха обвързани от основните политики и останаха по-скоро изолирани и оставени без реално финансиране. В допълнение, липсваше политическа воля да бъдат осъществени. В резултат, тези стратегии бяха използвани основно като „свидетелство“ за съществуването на ромски политики в процеса на Присъединяването на България към Европейския съюз, но не доведоха до забележима промяна. ⁶⁷

Новата НРСР (както и предишната НСИР) претендира да се базира на „Десетте общи основни принципа за приобщаване на ромите“ приети от Съвета на Европейския съюз през 2009 г. ⁶⁸ включително принцип 2 „Ясно определена, но не изключваща целенасоченост“ и принцип 4 „Приобщаване към мнозинството“. ⁶⁹ Описвайки всеки един от седемте приоритети, НРСР се позовава на общата „Национална програма за развитие: България 2030“. Тези позовавания са по-скоро формални и еднопосочно ориентирани, тъй като те указват само начина, по който НРСР подкрепя Националната програма за развитие, но не предвиждат промени в начина, по който се разработват и осъществяват основните политики, така че те са бъдат приобщаващи за ромите. Това показва сериозно разминаване с духа на новата стратегическа рамка на ЕС за ромите. Последната е ясно ориентирана към изместване на фокуса от социо-икономическа интеграция към отговорността на страните членки да премахнат бариерите и да приложат три-стълбовия подход, основан на равенство, приобщаване и участие на ромите. ⁷⁰

Специфичните цели, дефинирани в някои от приоритетите и конкретните дейности в Плана за действие съчетават три типа цели и действия:

---

⁶⁵ National Strategy for Equality, Inclusion and Participation of Roma, стр. 44-47.

⁶⁶ Деян Колев, Теодора Крумова, Милена Илиева, Спаска Петрова. *Гражданска оценка на изпълнението на националната стратегия за интегриране на ромите 2012 – 2014* (Граждански мониторингов доклад за изпълнението на Националната стратегия за интегриране на ромите 2012 – 2014), стр. 7-8. Налична на: <http://www.amalipe.com/files/publications/Grajdanska%20ocenka.pdf>

⁶⁷ Фокусни групи с националните ромски и про-ромски НПО, 27 април 2022 г.

⁶⁸ Национална стратегия за равенство, приобщаване и участие на роми, стр. 22.

⁶⁹ Трябва да споменем, че българската версия на НРСР предвижда подвеждащ превод на принцип 4 (отнасящ се по-скоро за асимилация отколкото за равнопоставено приобщаване – “приобщаване към мнозинството”). Въпреки това обаче, това е официалният превод на български език на „Десетте общи основни принципа“, който може да бъде илюстративен за дълбокото понятие на българските политики за интегриране на ромите.

⁷⁰ https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu_en

Съответствие с Европейската ромска стратегическа рамка

1. Общи: същественият брой цели и мерки са такива, че институциите ги изпълняват и без това за благо на обществото, независимо дали има НРСР или не. Приносът на НРСР към тези цели и мерки е, че тя обогатява само формално техните целеви групи с допълнителното „приобщаване на ромите“. Такъв пример е целта на „Промотиране на дуално обучение, стажове и производствени практики, както и валидирането на придобитите умения“, и др.
2. Целенасочени, ориентирани към уязвими групи или етнически малцинства: включват ромите, като в някои от тях, ромите са съществена част от целевата група. В същото време, тези мерки са отворени за други малцинства и уязвими групи, следвайки принципа на „ясно определена, но не изключваща целенасоченост“. Примери за такива мерки са „Запазване и развитие на културната идентичност на деца и студенти с различни етно-културни маркери, включително роми, чрез насърчаване на интеркултурно образование, като неразделна част от процеса на модернизация на българската образователна система“, и много други.
3. Насочени към ромите: няколко предложени цели и мерки са описани като „ориентирани към ромите“ като тяхната целева група е предимно роми. Практиката показва, че такива мерки не изключват други хора, които живеят в „подобни на ромите условия“, например „Насърчаване на социалното предприемачество сред хора от ромската общност чрез провеждане на информационни кампании/събития/уебинари“.

Съотношението между тези три типа варира при различните приоритети на НРСР, както е показано в долната таблица. В същото време, общите (масови) мерки са доминиращи в Плана за действие.

<i>Приоритет</i>	<i>Брой цели</i>	<i>Общи цели</i>	<i>Целенасочен цели/ уязвими групи</i>	<i>Цели, насочени към ромите</i>
Образование	7	3	4	0
Здравеопазване	5	2	3	0
Заетост	12	8	3	1
Жилищни условия	6	1	4	1
Върховенство на закона	9	0	8	1
Култура и Медии	5	0	2	3
Ромските жени	Целите повтарят част от целите на приоритета „Върховенство на закона и Антидискриминация“			

Слабостите на НРСР и особено на Плана за действие са, че включените цели и мерки са най-вече общи действия, които са били използвани или вече се използват преди НРСР и съществуват понастоящем и без това. Най-общо, има само няколко мерки които допринасят за основните политики, обогатявайки ги с аспекти, свързани с ромите. Такива мерки са:

- Търсене на инструменти за подобряване на правните и икономически условия за премахването на жилища и квартали несъответстващи на Закона за устройство на територията (ЗУТ)/законодателството. Приемането на Закона за изменение и допълнение на Закона за устройство на територията за въвеждане на принципа на пропорционалност при издаването на заповед за премахването на незаконно строителство, представляващо единствено жилище за своите обитатели (НРСР/ Условия за живот).
- Търсене на инструменти за подобряване на правните и икономически условия за премахването на жилищата и квартали несъответстващи на Закона за устройство на територията (ЗУТ)/законодателството. Приемането на Закона за изменение и допълнение на Закона за устройство на територията за въвеждането на принципа на пропорционалност при издаването на заповед за премахването на незаконно строителство, представляващо единствено жилище за своите обитатели (НРСР/ Условия за живот).
- 8. Решаване на проблема с липсата на документи за самоличност и правния статут на Български граждани от уязвими общности, вкл. Роми (НРСР/Върховенство на закона).
- 1.8. Подготовка на предложение за нормативни промени за осигуряване на по-добър достъп на бременни неосигурени жени до гинекологични прегледи (АР/Здравеопазване).

Съществуването на мерки, които могат да допринесат за превръщането на основните политики в по-приобщаващи и тяхното съчетаване с целенасочени мерки може да доведе до положителна промяна в политиките, свързани с ромите. За съжаление, тези мерки са само няколко в двата документи и не биха могли да акумулират въздействието си за да възпроизведат устойчива промяна.

4.3. Използване на инструменти, въведени по препоръка на Съвета

НРСР изпуска някои от основните опции, предложени от Европейската комисия и Съвета на ЕС. Практически, тя не включва темите за борба с антициганизма и насърчаването на участието на ромите. Въпреки предложението на Европейската комисия за това борбата срещу антициганизма да не бъде само хоризонтален приоритет, а и „самостоятелен фокус“ в страните с голямо ромско население, НКТР отхвърли предложението на ромските НПО да се включи специфична глава „Борба срещу антициганизма“ в НРСР. Главата за „Равенство на ромските жени“ е включена само формално: самата глава не съдържа специфични цели и дейности, въпреки многото направени предложения. Не е ясно какви са причините тези нови моменти в Европейската рамка да не намерят място в българската НРСР.

Стратегическата рамка на ЕС за ромите задава девет ангажимента за всяка НРСР. В допълнение, Комисията предлага и други, в зависимост от националния контекст:

- (а) *Национални количествени и качествени цели за всичките седем ЕС цели и свързаните с тях цели (в зависимост от наличните данни):* българската НРСР изпълнява това предложение чрез специфично приложение, включено като част XII. „Показатели за Мониторинг осъществяването на НСРР (Национална стратегическа референтна рамка).
- (б) *Как ще бъдат инвестирани фондовете на ЕС и националните фондове и финансови инструменти в подкрепа на ромите:* като цяло, това не е включено в НРСР. Планът за действие съдържа мерки, финансирани от настоящите Оперативни програми. Той съдържа и информация относно начина, по който следващата Програма Развитие на човешките ресурси ще подкрепя изпълнението на НРСР. Независимо от това, информацията за другата съ-финансирана ЕСФ програма в Образование и програмите финансирани от ЕФРР и Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони, липсва. Център Амалипе и другите ромски организации предложиха специално приложение за използването на фондовете на ЕС/ЕИП/Swiss Contribution и национални фондове за финансиране на изпълнението на НРСР, но това предложение не бе прието.
- (с) *Как институционалните или административни реформи ще допринесат за равенство и приобщаване:* това не е включена в НРСР.

На страните с голямо ромско население, т.е., с повече от 1%, бе предложено и да включат в своите национални стратегически рамки за ромите общи допълнителни ангажименти:

- (а) *Да включат план или набор от мерки за предотвратяване и борба с антициганизма и дискриминацията, сегрегацията в образование и жилищното настаняване и предразсъдъците и стереотипите по отношение на ромите (включително онлайн):* такъв план не е изготвен, въпреки че ромските НПО настояваха за него.
- (б) *Да интегрират аспекти за равенство и приобщаване на ромите на регионално и местно ниво:* един от активите на българската НРСР е изискването за всички общини да подготвят и одобряват общински планове за интегриране на ромите. През юли 2021 г., НСР инициира процес на изготвяне на окръжни стратегии и общински Планове за действие (въпреки че националната НРСР още не беше одобрена). Този процес продължава и в момента;
- (с) *Да укажат как ще бъдат инвестирани националните и ЕС фондовете и финансовите инструменти за реформиране на общите политики така, че да включват проблемите на ромите и да насочат действията:* това не е включено в българската НРСР.

5. ДОПЪЛНИТЕЛНИ КОНСТАТАЦИИ

Новата българска НСРР прави стъпка назад от важни постижения в сравнение с предишната, като например одобрението на акт от Националния парламент. Въпреки че ромските организации настояваха за това до последния момент, правителството не предложи НСРР за гласуване в Народното събрание. Формалният аргумент е, че „Националната програма за развитие: България 2030“ е била одобрена само с акт на Министерския съвет.

Това има както символична стойност (показва влошаване на вече отслабената политическа воля по отношение на ромските политики), така и някои практически измерения. Например, новата НСРР може да бъде изменена или дори отменена на всяко следващо заседание на Министерски съвет. Трудно е да се ангажират институции извън националната изпълнителна власт, като например общини, Комисията за защита срещу дискриминация, Националният Омбудсман и много други, за осъществяването на НСРР.

ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

Новата българска НРСР е скромна стъпка напред в няколко посоки в сравнение с предишната НСИР:

- Тя съдържа по-силна аналитична част.
- Проблемите на ромските жени, деца и младежи са частично включени в анализа и някои от приоритетите. Въведена е специфична глава „Овластяване на ромските жени“ (макар и недобре разработена);
- Има някои интегрирани мерки и по-добра свързаност между целите и планираните интервенции, разработени от различни обществени институции;
- Има приемственост при някои мерки: като например здравна и образователна медиация и опити за подобрене в други (например, социални жилища и социални услуги като цяло).

В същото време, новата НРСР има съществени слабости, както следва:

- Бе изготвена чрез противоречив консултативен процес;
- Включените цели и мерки са най-вече общи действия, които са били използвани в предишната НСИР или се използват и без това понастоящем.
- Има едва няколко мерки, които допринасят за разширяване на обхвата на политиките, като ги обогатяват с аспекти, свързани с ромите;
- Българският документ включва само част от възможностите, предоставени от Рамката на ЕС за ромите. Той практически не включва темите за борба с антициганизма и насърчаването на участието на роми. Главата за „Равенство на ромските жени“ е включена само номинално. Инструментите, предложени в препоръките на Съвета от 12 март 2021 г., са използвани само частично;
- Документът отстъпва назад от важните постижения на предишния – одобрение от акт от Националния парламент.

Препоръки към националните власти

1. Да подготвят и одобряват, в тясно сътрудничество с ромското и проромско гражданско общество, анекси към НРСР: “План с мерки за борба с антициганизма, дискриминацията, сегрегацията в образованието, антиромските стереотипи и предразсъдъци” и “Анекс с планирани операции в подкрепа на изпълнението на НРСР”;
2. Да анализират свързаността на НРСР с другите национални стратегически документи, със Споразумението за партньорство и националния План за възстановяване и устойчивост;
3. Да опишат подробно ангажимента за изграждане на административен капацитет, осигуряващ изпълнението на НРСР;
4. Да добавят в Плана за действие специален раздел за поддържане на институционалното развитие и капацитета на организациите на гражданското общество за сътрудничество при изпълнението на НРСР и местните Планове за действие. В допълнение, да се осигури подкрепа за изграждането на всеобхватни ромски и про-ромски организации, включително финансова подкрепа и допълнително изграждане на капацитети и овластяване;
5. Да разработят план за избягване и елиминиране рисковете преди изпълнението на НРСР;
6. Да делегират на ОГО осъществяването на някои дейности и необходимите средства за това;

7. Да реформират Националния съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси предвид предложенията на ромското и про-ромско гражданско общество и да осигурят реалното участие на високопоставени политически фигури (министри);
8. Да реформират и овластят Националната ромска платформа за гарантиране на участието на по-широк набор от ромските и про-ромски НПО, и да засилят сътрудничеството с другите заинтересовани лица. Да използват целия набор от Препоръките на Съвета относно сътрудничеството на НКТР, NRP, органите на Ромско гражданско общество и равенство (включително Омбудсмана) за наблюдение и докладване на дискриминация, повишаване на осведомеността на обществото и на длъжностните лица, до осигурят обучение, безплатна правна помощ;
9. Да създадат възможности за наемане на роми за националните ромски точки за контакт;
10. Да организират изграждането на капацитета на своя персонал относно стратегическото планиране, мониторинг и оценка, както и относно ромската общност и начините за предотвратяване на антиромските стереотипи, предразсъдъци и речта на омразата;
11. Да възложат целенасочено картиране на населението от уязвими ромски общности, и да предприемат мерки въз основа на констатациите, за информират и подкрепят допълнително създаването на политики и осъществяването на НРСР;
12. Да подобрят Системата за Мониторинг, оценка и контрол на ромската точка за контакт, за подобряване на събирането на данни за равнопоставеност, правилно защитени, категоризирани и анонимизирани, и използвани систематично в подкрепа на приобщаващите политики и изпълнението на НРСР.
13. Да приемат НРСР с решение на Националния парламент.

Препоръки към Европейските институции

14. Да наблюдават отблизо осъществяването на българската НРСР, като насърчават по-силно политическо внимание, по-добро ангажиране на гражданското общество, и използване на средствата на ЕС за политики, свързани с ромите;
15. Да подкрепят институционалното развитие и капацитет на ромското и про-ромско гражданско общество чрез „Програмата Граждани, равенство, права и ценности“ (CERV) на Генерална Дирекция Правосъдие и други подобни програми. Да разширят финансирането на националните ОГО чрез RCM инициативи след 2025 г.;
16. Да насърчат използването на средствата на ЕС чрез националните програми (особено програмите за Образование, Развитие на човешките ресурси, Региони в растеж и Програмата за развитие на селските райони), включително чрез покани за набиране на предложения открити за ОГО.

Препоръки към гражданското общество

17. Да засилят сътрудничеството и застъпничеството на национално и местно ниво, включително чрез създаване на всеобхващаща организация /коалиция;
18. Да организира изграждането на капацитет от техния персонал, във връзка със стратегическото планиране, мониторинг и оценка, както и индивидуалните права и начините за съобразяване с тях.
19. Да се застъпи за и да участва в реформирането, изграждането и подсилването на националната ромска платформа.

Препоръки към общините

20. Да изготвят общински планове за приобщаване на ромите в тясно сътрудничество с местните ромски общности;

21. Да повишат бюджета и човешките ресурси на общинските и регионални съвети по етнически и интеграционни проблеми, така че тези структури да могат да работят по-ефективно;

Да таргетират и активно да въвличат местните организации и работещите на терен в осъществяването на общинските планове за интегриране на ромите, чрез делегиране на дейности и бюджет.

БИБЛИОГРАФИЯ И РЕСУРСИ

Списък на интервюта

Списък на проведените фокусни групи и интервюта:

1. Проведени фокусни групи с институции, 13 май 2022 г., онлайн:
  - a. Бойка Цолова, Министерство на труда и социалните политики, Експерт.
  - b. Силва Хачерян, Министерство на културата, Експерт.
  - c. Десислава Теодосиева, Министерство на младежта и спорта, Експерт.
  - d. Пламен Петров, Министерство на регионалното развитие и благоустройството, Експерт.
  - e. Иво Иванов, Агенция по заетостта, Експерт.
  - f. Поля Христова, Комисия за защита срещу дискриминация, Експерт.
2. Проведени интервюта с представители на институции:
  - a. Росица Иванова, Секретар на Националния съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси/Национална точка за контакт.
  - b. Моника Чеуз, Директор на Дирекция Здравеопазване, Столична Община.
  - c. Саби Ходжева, Ръководител на Отдела по образование към община Севлиево.
  - d. Рени Малева, Заместник кмет на Община Мъглиж.
  - e. Татяна Стоянова, Ръководител на Отдела по Култура и хуманитарни дейности, Община Тунджа.
  - f. Бойка Георгиева, член на местната комисия за борба с антисоциалното поведение на малолетни, Община Красна поляна, София.
3. Фокусни групи с неправителствени организации, работещи на национално ниво, 27 април 2022 г.:
  - a. Деян Колев, Център Амалипе.
  - b. Ганчо Илиев, Свят без граници.
  - c. Даниела Михайлова, Асоциация "Инициатива за равни възможности".
  - d. Николай Близнаков, Фондация „Инди Рома“.
4. Фокусни групи с неправителствени организации, работещи на регионално ниво, 27 април 2022 г.:
  - a. Кина Асенова, Фондация „Болни от астма“, Ямбол.
  - b. Николай Николов, Сдружение „Верният настойник“.
  - c. Атанас Атанасов, Център Амалипе.
  - d. Ганчо Илиев, Свят без граници.

Ключови документи за политики и доклади

Националната стратегия за равенство, приобщаване и участие на ромите (2021 – 2030) (National Strategy for Equality, Inclusion and Participation of Roma, 2021 - 2030). Налична на <http://www.nccedi.government.bg/index.php/bg/node/448>

Националния план за действие за периода 2022-2023 г. за изпълнение на Националната стратегия за равенство, приобщаване и участие на ромите (2021 – 2030) (National Action Plan for Implementation of the National Strategy for Equality, Inclusion and Participation of Roma, 2021 – 2030). Налична на <http://www.nccedi.government.bg/index.php/bg/node/448>

План за действие за осъществяването на Националната стратегия за интегриране на ромите на Република България (2012-2020). Наличен на: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/roma-integration/bulgaria/national-strategy/national_en.htm

Национална стратегия за интегриране на ромите на Република България (2012-2020). Налична на: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_bulgaria_strategy_en.pdf

Roma Civil Monitor. (2018). Civil Society Monitoring Report on Implementation of the National Roma Integration Strategy: Focusing on Structural and Horizontal Preconditions for Successful Implementation of the Strategy. European Union. Наличен на: <https://cps.ceu.edu/roma-civil-monitor-reports>

Roma Civil Monitor. (2019). Civil Society Monitoring Report on Implementation of the National Roma Integration Strategy: Assessing the Progress in Four Key Policy Areas of the Strategy - Synthesis Report. European Union. Наличен на: <https://cps.ceu.edu/roma-civil-monitor-reports>

АНЕКС: СПИСЪК НА ПРОБЛЕМИ И УСЛОВИЯ

Борба с антициганизма и дискриминацията

Проблеми и условия:	Значимост:	Идентифицирани от стратегията:	Мерки за справяне:	Дефинирани цели:
Антициганизмът не е признак за специфичен проблем в националните рамки за политики	незначителни проблеми	с ограничено разбиране	Адекватна, но с възможност за допълнително подобрене	значими цели добре дефинирани
Предразсъдъци срещу ромите	значителни проблеми	с ограничено разбиране	налична, но недостатъчна	значими цели добре дефинирани
Престъпления от омраза срещу ромите	значителни проблеми	с ограничено разбиране	налична, но недостатъчна	значими цели добре дефинирани
Реч на омразата срещу и срещу роми (Онлайн и офлайн)	значителни проблеми	с ограничено разбиране	налична, но недостатъчна	някои цели, но не значими
Слаба ефективност на защита от дискриминация 10	значителни проблеми	споменати, но недостатъчно анализирани	налична, но недостатъчна	някои цели, но не значими
Сегрегация в образованието, жилищното настаняване, или предоставянето на обществени услуги	значителни проблеми	споменати, но недостатъчно анализирани	налична, но недостатъчна	някои цели, но не значими
Принудителни изследвания и разрушаване на сгради, водещи до бездомни хора, неадекватни жилища и социално изключване	значителни проблеми	споменати, но недостатъчно анализирани	Адекватна, но с възможност за подобрене	някои цели, но не значими
Липса на гражданство, липсващи лични документи	значителни проблеми	споменати, но недостатъчно анализирани	налична, но недостатъчна	някои цели, но не значими
Неправомерно поведение и дискриминиращо поведение от полицията (полицейска апатия/полицейски произвол)	значителни проблеми	споменати, но недостатъчно анализирани	налична, но недостатъчна	някои цели, но не значими
Препради пред упражняването на de facto на европейското право за свободно движение	незначителни проблеми	идентифицирани и анализирани достатъчно	налична, но недостатъчна	значими цели добре дефинирани

Образование

Проблеми и условия:	Значимост:	Идентифицирани от стратегията:	Мерки за справяне:	Дефинирани цели:
Липса на налично и достъпно пред-училищно образование и ЕСЕС услуги за роми	Значителни проблеми	Идентифицирани и анализирани достатъчно	Налични, но недостатъчни	Адекватни, но могат да се подобрят още
По-ниско качество на пред-училищното образование и ЕСЕС услуги за роми	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Отсъства
Висок процент на отпадане преди завършване на основно образование	Незначителни проблеми	Идентифицирани и анализирани достатъчно	Адекватни, но могат да се подобрят още	Адекватни, но могат да се подобрят още
Ранно напускане на средно образование	Значителни проблеми	Идентифицирани и анализирани достатъчно	Адекватни, но могат да се подобрят още	Адекватни, но могат да се подобрят още
Средното образование/професионалното обучение няма връзка с нуждите на пазара на труда	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъства	Отсъства
Неправилно настаняване на ромски ученици в учреждения за специално образование	Не се отнася	Не се отнася	Отсъства	Отсъства
Образователна сегрегация на ромски ученици	Критични проблеми	Идентифицирани и достатъчно анализирани	Адекватни, но могат да се подобрят още	Някои цели, но не значими
Повишена селективност на образователната система водеща до концентрация на роми или други ученици в неизгодно положение в образователни институции с по-ниско качество	Значителни проблеми	С ограничено разбиране	Налични, но недостатъчни	Отсъства
Ограничен достъп до вечерно образование, образование за възрастни, и учене през целия живот	Значителни проблеми	С ограничено разбиране	Налични, но недостатъчни	Отсъства
Ограничен достъп до и подкрепа за онлайн и дистанционно учене, ако образователните и обучителни институции затворят, както се случи по време на пандемията от коронавируса	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъства	Отсъства

Ниско ниво на дигитални умения и компетенции и ограничени възможности за тяхното развитие сред учениците	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъстват	Отсъстват
Ниско ниво на дигитални умения и компетенции и ограничени възможности за тяхното развитие сред възрастни	Значителни проблеми	С ограничено разбиране	Отсъстват	Отсъстват
Липса на интеркултурно образование	Значителни проблеми	Идентифицирано и достатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Някои цели, но не значими

Заетост

Проблеми и условия	Значимост:	Идентифицирани от стратегията:	Мерки за справяне:	Дефинирани цели:
Лош достъп до или ниска ефективност на обществени услуги за заетост	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Отсъстват
Младежи, които не участват в заетост, образование или обучение (NEET)	Значителни проблеми	С ограничено разбиране	Адекватни, но могат да се подобрят още	Адекватни, но могат да се подобрят още
Лош достъп до (повторно) обучение, учене през целия живот и развитие на умения	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Адекватни, но могат да се подобрят още	Някои цели, но не значими
Дискриминация на пазара на труда от работодатели	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъстват	Отсъстват
Риск за ромските жени и девойки от неблагоприятни райони да станат жертви на трафик на хора и принудителна проституция	Значителни проблеми	С ограничено разбиране	Адекватни, но могат да се подобрят още	Някои цели, но не значими
Възможностите на първичния пазар на труда са заместени от обществена дейност	Значителни проблеми	С ограничено разбиране	Адекватни, но могат да се подобрят още	Някои цели, но не значими
Бариири и възпрепятстващи фактори за заетостта (като например задлъжнялост, ниски доходи от работа в сравнение със социалните доходи)	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъстват	Отсъстват
Липса на мерки за активиране, подпомагане на заетостта	Незначителни проблеми	С ограничено разбиране	Адекватни, но могат да се подобрят още	Някои цели, но не значими

Здравеопазване

Проблеми и условия:	Значимост:	Идентифицирани от стратегията:	Мерки за справяне:	Дефинирани цели:
Изключване от обществена здравна осигуровка (включително за тези, които нямат гражданство, граждани са на трети страни, или са мобилни в рамките на ЕС)	Значителни проблеми	С ограничено разбиране	Налични, но недостатъчни	Някои цели, но не значими
Лошо предлагане /достъпност до здравни услуги (включително липса на средства за покриване на платени здравни услуги)	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Адекватни, но могат да се подобрят още
Ограничен достъп до спешни медицински грижи	Значителни проблеми	Нespoменато		
Ограничен достъп до първични медицински грижи	Значителни проблеми	Нespoменато		
Ограничен достъп до пред- и пост-натални медицински грижи	Критични проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Адекватни, но могат да се подобрят още
Ограничен достъп до информация, свързана със здравето	Незначителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Адекватни, но могат да се подобрят още
Лош достъп до профилактични грижи (ваксинация, прегледи, изследвания, повишаване на осведомеността относно здравословния начин на живот)	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Адекватни, но могат да се подобрят още
Лош достъп до сексуално/репродуктивно здравеопазване и услуги за семейно планиране	Значителни проблеми	Нespoменато		
Специфични бариери пред по-добро здравеопазване на уязвими групи като например възрастни роми, роми с увреждания, ЛГБТИ и други	Значителни проблеми	Нespoменато		
Дискриминация / антициганизъм в здравеопазването (напр. сегрегирани услуги, принудителна стерилизация)	Значителни проблеми (сегрегирани услуги)	Нespoменато		
Непризнати исторически несправедливости, като например принудителна стерилизация	Не се отнася			
Неравенствата в мерки за борба с и предотвратяване на потенциалните избухвания на болести в маргинализирани или отдалечени местности	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Някои цели, но не значими

Жилища, основни услуги и правосъдна среда

Проблеми и условия:	Значимост:	Идентифицирани от стратегията:	Мерки за справяне:	Дефинирани цели:
Лоша физическа сигурност на жилището (полуразрушено или бедно жилище)	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъстват	Отсъстват
Липса на достъп до питейна вода	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъстват	Отсъстват
Липса на достъп до санитарни условия	Значителни проблеми	Не се отнася	Отсъстват	Отсъстват
Липса на достъп до електричество	Значителни проблеми	Не се отнася	Отсъстват	Отсъстват
Ограничено или отсъстващо обществено сметосъбиране	Значителни проблеми	Не се отнася	Отсъстват	Отсъстват
Ограничена възможност за отопление (семейства които не могат да отопляват всички стаи /по всяко време когато е необходимо) или използване на битови отпадъци за отопление	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъстват	Отсъстват
Липса на сигурност на владението (правото на собственост не е ясно и сигурно)	Значителни проблеми	Не се отнася	Отсъстват	Отсъстват
Липсващ или ограничен достъп до социални жилища	Критични проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Някои цели, но не значими
Пренаселеност (налично пространство/място за семейства)	Значителни проблеми	Не се отнася	Отсъстват	Отсъстват
Задлъжнялост, свързана с жилището на нива, които могат да причинят изгонване	Критични проблеми	Не се отнася	Отсъстват	Отсъстват
Настаняване в сегрегирани населени места/ квартали	Критични проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъстват	Отсъства
Настаняване в неформални или незаконни населени места/ квартали	Критични проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъстват	Отсъстват
Излагане на опасни фактори (живот в зони, изложени на природни бедствия или екологично опасни райони)	Незначителни проблеми	Не се отнася	Отсъстват	Отсъстват
Ограничен или липсващ достъп до обществен транспорт	Значителни проблеми	Не се отнася	Отсъстват	Отсъстват
Ограничен или липсващ Интернет достъп (напр.публични точки за достъп до Интернет в	Незначителни проблеми	Не се отнася	Отсъстват	Отсъстват

ГРАЖДАНСКИ МОНИТОРИНГОВ ДОКЛАД ОТНОСНО КАЧЕСТВОТО НА НАЦИОНАЛНАТА СТРАТЕГИЧЕСКА РАМКА В БЪЛГАРИЯ

неблагоустроени райони, зони без широколентово Интернет покритие)				
Ограничен или липсващ достъп до зелени пространства	Значителни проблеми	Не се отнася	Отсъстват	Отсъстват
Роми, изключени от екологичната демокрация	Незначителни проблеми	Не се отнася	Отсъстват	Отсъстват
Роми, подложени на принудителни изселвания поради незаконно строителство	Критични проблеми	Не се отнася	Отсъстват	Отсъстват
Липса на оценяване на пропорционалността на мерките в хода на принудителните изселвания	Критични проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъстват	Отсъстват

Социална защита

Проблеми и условия:	Значимост:	Идентифицирани от стратегията:	Мерки за справяне:	Дефинирани цели:
Висок процент на риск от бедност и материални и социални лишения	Отсъства	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Някои цели, но не значими
Програмите за подпомагане на доходите не успяват да гарантират приемливо ниво на минимален доход за всяко домакинство	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Отсъстват
Ограничен достъп до схемите за подпомагане на доходите (ниска осведоменост, прегради от административни тежести, заклеймяване)	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъстват	Отсъстват
Неефективни правила за квалифицираност (добре разработеното оценяване на средствата гарантира, че онези, които имат нужда от помощ могат да я получат; условията за търсене на работа гарантират мотивацията за връщане на работа)	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъстват	Някои цели, но не значими
Ниска гъвкавост на програми за подпомагане на доходите за справяне с променливите условия на домакинството	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Някои цели, но не значими
Дискриминация от агенциите, управляващи програмите за подпомагане на доходите	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъстват	Отсъстват
Риск от злоупотреба от общините на програмите за подпомагане на доходите за купуване на гласове	Незначителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъстват	Отсъстват

Социални услуги

Проблеми и условия:	Значимост:	Идентифицирани от стратегията:	Мерки за справяне:	Дефинирани цели:
Висок процент на риск от бедност и материални и социални лишения	Критични проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъстват	Отсъстват
Програмите за подпомагане на доходите не успяват да гарантират приемливо ниво на минимален доход за всяко домакинство	Значителни проблеми	Не се отнася	Отсъстват	Отсъстват
Ограничен достъп до схемите за подпомагане на доходите (ниска осведоменост, прегради от административни тежести, заклеяване)	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Някои цели, но не значими
Неефективни правила за квалифицираност (добре разработеното оценяване на средствата гарантира, че онези, които имат нужда от помощ могат да я получат; условията за търсене на работа гарантират мотивацията за връщане на работа)	Значителни проблеми	Не се отнася	Отсъстват	Отсъстват
Ниска гъвкавост на програми за подпомагане на доходите за справяне с променливите условия на домакинството	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Отсъстват
Дискриминация от агенциите, управляващи програмите за подпомагане на доходите	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Някои цели, но не значими
Риск от злоупотреба от общините на програмите за подпомагане на доходите за купуване на гласове	Значителни проблеми	Не се отнася	Отсъстват	Отсъстват

Защита на детето

Проблеми и условия:	Значимост:	Идентифицирани от стратегията:	Мерки за справяне:	Дефинирани цели:
В НРСР не е разгледана защитата на детето	Значителни проблеми	С ограничено разбиране	Налични, но недостатъчни	Някои цели, но не значими
Не е разгледана специфичната уязвимост на ромските деца като жертви на насилие	Критични проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Някои цели, но не значими
Предоставяни на роми услуги за защита на сегрегирани или дискриминирани деца	Значителни проблеми,	С ограничено разбиране	Налични, но недостатъчни	Адекватни, но могат да се подобрят още

ГРАЖДАНСКИ МОНИТОРИНГОВ ДОКЛАД ОТНОСНО КАЧЕСТВОТО НА НАЦИОНАЛНАТА СТРАТЕГИЧЕСКА РАМКА В БЪЛГАРИЯ

Не се предлагат дейности, имащи за цел подсилване на родителските отговорности и умения или не достигат до ромски родители	Значителни проблеми	С ограничено разбиране	Адекватни, но могат да се подобрят още	Адекватни, но могат да се подобрят още
Незаконни практики за експлоатиране на детски труд	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Някои цели, но не значими
Широкомащабно и дискриминационно настаняване на ромски деца в институции за грижи за деца от ранно детство	Критични проблеми	Не се отнася	Налични, но недостатъчни	Някои цели, но не значими
Устойчивост на голямо-мощабни институции за сметка на мерки от семеен тип	Значителни проблем	Не се отнася	Налични, но недостатъчни	Някои цели, но не значими
Ранните бракове	Критичен проблем	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Адекватни, но могат да се подобрят още
Барieri пред регистрацията на деца; липса на гражданство	Значителни проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Някои цели, но не значими
Пристрастно третиране на ромски младежи от органите за сигурност и правоприлагане	Критичен проблем	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Някои цели, но не значими
Неадекватно участие на деца/ подрастващи	Значителни проблем	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Адекватни, но могат да се подобрят още

Промотиране на (повишаване на осведомеността за) ромските изкуства, култура и история

Проблеми и условия:	Значимост:	Идентифицирани от стратегията:	Мерки за справяне:	Дефинирани цели:
Лоша или липсваща осведоменост на общото население, за приносът на ромското изкуство и култура към националното и европейско наследство	Критични проблеми	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъстват	Отсъстват
Изключване на ромските общности от национални културни наративи	Значителни проблем	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъстват	Отсъстват
Ромската история и култура не са включени в учебните програми и учебници в училища за ромски и неромски ученици	Значителни проблем	Споменати, но недостатъчно анализирани	Налични, но недостатъчни	Отсъстват
Липса на приобщаване на ромския език в училище, и разработка на необходими образователни материали и ресурси за запазване и преподаване на ромски	Значителни проблем	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъстват	Отсъстват

език				
Липса на увековечаване на ромската история чрез създаване на паметници, възпоменателни дейности и институционализиране на дати, свързани с ромската история	Значителни проблем	Споменати, но недостатъчно анализирани	Отсъстват	Отсъстват

**Коалиция от организации,
реализиращи Ромският граждански мониторинг 2021 – 2025 в България**

[Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе“](#)

[Асоциация „Интегро“](#)

[Инициатива за равни възможности](#)

[Сдружение Свят без граници – Стара Загора](#)

[Социална фондация „Инди Рома 97“ - Куклен](#)

[Фондация „ДА“ - Пловдив](#)

[Сдружение „Знание“ - Ловеч](#)

[Младежка фондация „АРЕТЕ“ - България](#)

[Фондация за общностно развитие и сътрудничество](#)

[Фондация Хаир](#)

[Национална мрежа на здравните медиатори](#)

[Сдружение „Нов път“](#)

[Фондация „Рома – Лом“](#)

[Българска платформа на Европейското женско лоби](#)

Координатор на коалицията

